

Αναρχικοί και αναρχίζοντες – Οργανώσεις, πρόσωπα και κινητοποιήσεις

- Οι πρώιμοι αναρχοσυνδικαλιστές της Σύρου
- Η Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση και ο Δημήτρης Χατζόπουλος
- Ο Ηρακλής Αποστολίδης
- Ο Νίκος Δούμας
- Οι αναρχικές και ριζοσπαστικές αντιλήψεις στην Κέρκυρα
- Το αγροτικό επαναστατικό κίνημα στη Θεσσαλία και ο Μαρίνος Αντύπας
- Το κίνημα των παλαιών πολεμιστών
- Το κίνημα στο στρατό
- Ο Ιωάννης Ζερβός
- Ο Στέλιος Αρβανιτάκης και η Κομμουνιστική Ένωση
- Ο Νίκος Βέλμος
- Η εφημερίδα «Η Αναρχία»
- Σημειώσεις

Ο Μαρίνος Αντύπας

Οι πρώιμοι αναρχοσυνδικαλιστές της Σύρου

Τον Μάιο του 1861, κυκλοφόρησε στην Ερμούπολη Σύρου η «Σάλπιγξ» 1 από τα άρθρα της οποίας είχε καταθορυβηθεί αρκετά το κράτος και αρκετές φορές οι αρχές είχαν κατασχέσει φύλλα της. Είχε υπότιτλο «Εφημερίς του Λαού». Αργότερα μετονομάστηκε σε «Σάλπιγξ της Ελευθερίας». Τον Οκτώβριο του 1861, ο υπεύθυνος έκδοσής της παραπέμφθηκε σε δίκη. Μέχρι τις 9 Δεκεμβρίου 1864 εξέδωσε συνολικά 205 τεύχη.

Όπως συμπεραίνεται από άρθρο του Λεονάρδου Κόττη, με τίτλο «Το εργατικό κίνημα της Σύρου τον 19ο αιώνα» 2 οι απαρχές των αναρχοσυνδικαλιστικών απόψεων και, γενικότερα, των εργατικών κινητοποιήσεων στον «ελλαδικό» χώρο, θα πρέπει να αναζητηθούν στο νησί της Σύρου. Παραθέτουμε ολόκληρο σχεδόν το άρθρο του Λεονάρδου Κόττη:

Το νησί της Σύρου, αυτή την εποχή, αποτελεί σημαντικό οικονομικό και διακομετακομιστικό κέντρο στην περιοχή του Αιγαίου. Λόγω της ευνοϊκής γεωγραφικής θέσης που κατέχει, αποτέλεσε αρκετά γρήγορα σημείο συνάντησης των ναυτιλιακών συμφερόντων της πλοιοκτητικής και της παροικιακής αστικής τάξης. Η βιομηχανική δραστηριότητα εξαντλείται στη ναυπήγηση πλοίων και στην κατεργασία δερμάτων. Το 1864 βρίσκουμε εννιά (9) εργοστάσια με χίλιους πεντακόσιους μόνιμους (1500) και τρεις χιλιάδες (3000) εποχιακούς εργάτες. Στα ναυπηγεία απασχολούνται περίπου δύο χιλιάδες εργάτες (2000). Σ' αυτό το χώρο με τους πρώτους βιομηχανικούς εργάτες των Κυκλάδων θα συναντήσουμε τους

πρώτους νησιώτες αναρχικούς, οι οποίοι θα συνδέσουν τη δράση τους με την επαγγελματική οργάνωση των εργαζομένων.

Σπουδαίο ρόλο στην ταξική χειραφέτηση της κυκλαδικής εργατικής τάξης έπαιξαν Ιταλοί και Γάλλοι εξειδικευμένοι εργάτες, οι οποίοι έχουν εγκατασταθεί στο νησί από το 1871 και οι οποίοι εργάζονται στο «Ναυπηγείο της Ελληνικής Ατμοπλοϊκής Εταιρείας». Όλοι αυτοί κρατάνε ζωντανή μέσα τους όχι μόνο τη μνήμη της Παρισινής Κομμούνας αλλά βρίσκονται ενταγμένοι ήδη στην αντιεξουσιαστική πτέρυγα του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος, όπως αυτή εκφράστηκε στο συνέδριο του Σαιντ Ιμιέ.

Στα 1876 με 1877 στην Ερμούπολη συγκροτείται και δραστηριοποιείται ένας αναρχικός εργατικός όμιλος (ο Γ.Αλεξάτος αναφέρει στο «Ιστορικό Λεξικό του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος» ότι ιδρύθηκε από Ιταλούς και Γάλλους πολιτικούς πρόσφυγες), ο οποίος διατηρεί επαφές με τους Πατρινούς αναρχικούς του Δημοκρατικού Συνδέσμου. Η συριανή αυτή αναρχική οργάνωση το 1880 θα εκδώσει και μία εφημερίδα, την «Εφημερίδα του Λαού», με διάρκεια ζωής έξι μήνες, από τον Ιούλιο έως το Νοέμβριο. Με δικές τους προσπάθειες θα γεννηθεί το πρώτο εργατικό σωματείο, το 1879 στην Ερμούπολη, το οποίο θα συμπεριλάβει στις τάξεις του και όλα τα φιλελεύθερα στοιχεία της κυκλαδικής πρωτεύουσας. Είναι ο Αδελφικός Σύνδεσμος Ξυλουργών των Ναυπηγείων Σύρου. Το καταστατικό του σωματείου, όπως αναφέρει ο Μ. Δημητρίου, καταγράφει ως βασικούς σκοπούς τις βελτιώσεις μισθών και συνθηκών εργασίας. Το σωματείο νομιμοποιείται με συμβολαιογραφική πράξη.

Το 1879 θα ξεσπάσει μεγάλη νομισματική κρίση. Οι Έλληνες χρηματιστές έχουν τραβήξει τα χρήματά τους σε ξένες τράπεζες και έτσι οι συναλλαγές γίνονταν με ρωσικό νόμισμα. Θα υπάρξει αναστάτωση στην αγορά και θα μειωθεί η αγοραστική ικανότητα των εργατών. Το Φεβρουάριο θα κηρυχτούν απεργίες στα ναυπηγεία και τα βυρσοδεψεία. Σχετικά με τις δύο αυτές απεργίες, σημαντικά είναι τα στοιχεία που παραθέτει ο Κορδάτος και στη συνέχεια επαναλαμβάνουν και άλλοι ιστορικοί.

Η απεργία στα Ναυπηγεία θα κηρυχτεί στις 16 Φεβρουαρίου, ενώ στα βυρσοδεψεία πέντε μέρες αργότερα στις 21 του ίδιου μηνός. Η εφημερίδα «Πατρίς» στο φύλλο της 17ης στο πρωτοσέλιδό της θα αναγγείλει ειρωνικά την πρώτη εργατική απεργία, «Εν βήμα έτι προς την πρόοδον!». Μας πληροφορεί ότι τα ναυπηγεία είναι κλειστά και ότι οι τετρακόσιοι εργάτες «συνελθόντες και σύνδεσμον συστήσαντες δια συμβολαιογραφικής πράξης». Τα αιτήματα των απεργών είναι 1) αύξηση 25 έως 50% των μισθών και 2) μείωση του ωραρίου εργασίας από 14 σε 10 ώρες.

Στις 21 Φεβρουαρίου θα ξεσπάσει η δεύτερη απεργία, στα βυρσοδεψεία. Τα αιτήματά τους είναι: 1) αύξηση των μεροκάματων κατά 27%, 2) τα μεροκάματα να πληρώνονται σε γερό νόμισμα, 3) να καταργηθεί η κατ' αποκοπή εργασία, 4) η απασχόληση όλων των εργατών, 5) να καταργηθεί η αγγαρεία της Κυριακής.

Τα αιτήματα αυτά προσδιορίζουν τον ταξικό χαρακτήρα του αγώνα τους και δείχνουν την επιρροή των πρώιμων αναρχοσυνδικαλιστών του «Εργατικού Συλλόγου». Ο σχολιασμός κάποιων ιστορικών ότι αυτά τα αιτήματα δεν ήταν αναρχοσυνδικαλιστικά, αν και προετοιμάστηκε η απεργία από αναρχοσυνδικαλιστές, δείχνει απλώς ότι αγνοούν τις βασικές αρχές αυτής της επαναστατικής παράδοσης.

Τα ημερομίσθια των ειδικευμένων εργατών των Ναυπηγείων είναι επταπλάσια από το μέσο όρο των άλλων βιομηχανικών εργατών και αντίστοιχα με αυτά των εργατών της βρετανικής εργατικής τάξης. Όπως σημειώνει ο Γ. Αλεξάτος στο βιβλίο του «Η εργατική τάξη στην Ελλάδα», το 1874 το ημερομίσθιο των συριανών ειδικευμένων εργατών είναι 28,1 δρχ. ενώ ο μέσος όρος των υπόλοιπων Ελλήνων είναι 8,5 δρχ.

Όταν θα ξεσπάσει η νομισματική κρίση, θα συμπαρασύρει και όλους τους άλλους οικονομικούς τομείς της τοπικής κοινωνίας, θίγοντας δραματικά τα κεκτημένα δικαιώματα της συριανής βιομηχανικής τάξης. Οι απεργίες, που κεντρικό τους αίτημα έχουν την υπεράσπιση της αγοραστικής ικανότητας των ημερομισθίων, είναι δείγμα όχι μόνο της ενσυνείδητης ταξικής αντιπαράθεσης της συριανής εργατιάς αλλά και συνιστούν επιλογή αντίστασης στις απαιτήσεις της αστικής τάξης να επιβάλλει την πειθαρχία και την ιδεολογία της μισθωτής εργασίας.

Η απεργία στα ναυπηγεία θα τελειώσει μετά από μια βδομάδα με πρόσκαιρη νίκη των εργατών. Ένα μήνα μετά θα προσληφθούν ανειδίκευτοι εργάτες από τα νησιά και θα απολυθούν δεκάδες εργάτες, ιδιαίτερα εκείνοι που συμμετείχαν

στην απεργία. Αρκετοί απ' τους απολυμένους εργάτες θα μεταναστεύσουν στην Αίγυπτο και θα σφραγίσουν με την συμμετοχή τους, την ιστορία του αναρχικού εργατικού κινήματος στη Μεσόγειο.

Η αποστολή στρατιωτικού αποσπάσματος, μιας διλοχίας, από την κυβέρνηση Κουμουνδούρου δικαιώνει έναν από τους κυρίαρχους λόγους της ύπαρξης στρατών, αυτόν της καταστολής κάθε ταξικής διεκδίκησης από μέρους των εργαζομένων.

Δεν γνωρίζουμε αν οι βυρσοδέψες είχαν δημιουργήσει κάποιο επαγγελματικό σωματείο. Πιθανόν να λειτουργούσαν μέσα από κάποια γενική συνέλευση όλων των μελών, και τούτο ενισχύεται από δύο στοιχεία. Μέχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί καταστατικό ανάλογο με αυτού των ναυπηγείων. Η καταγραφή των αιτημάτων και η επίδοσή τους στους εργοδότες αποτυπώνει την θέσπιση ενός αποφασιστικού σώματος, με την παρουσία αντιπροσώπων σε επίπεδο εκτελεστικού οργάνου.

Οι συμπλοκές με απεργοσπάστες που πήγαν για δουλειά ήταν ιδιαίτερα σκληρές και αποθάρρυναν άλλους να πράξουν ανάλογα. Οι διαδηλώσεις καθημερινές, οι συγκρούσεις με την αστυνομία θα φέρουν και τον πρώτο νεκρό αστυνομικό.

Η αναστάτωση γενικεύεται σε όλη τη Σύρο και ο νομάρχης κλείνεται στην νομαρχία ζητώντας ενισχύσεις. Οι πενήντα σκαπανείς, που θα στείλει εσπευσμένα η κυβέρνηση, θα αποκαταστήσουν τη τάξη.

Αυτή η αντίσταση στη προοπτική της προλεταριοποίησης, η εγνωσμένη αντιπαράθεση με τη πολιτική εξουσία, όπως εκφράστηκε με τη πολιορκία της νομαρχίας από τους απεργούς, και οι συγκρούσεις των εξεγερμένων με τα στρατιωτικά τμήματα της κυβέρνησης θα καταγραφούν ως η έναρξη της ταξικής πάλης στην Ελλάδα.

Έντρομοι οι αστοί της Σύρου, δια στόματος πρωτοδίκη, θα ζητήσουν με άρθρα στο τοπικό τύπο (εφημερίδα «Πατρίς», φύλλα 679- 686- 690, από 19-5 έως 7-7-1879) την απαγόρευση των σωματείων και των απεργιών, λόγω του αντικαθεστωτικού και αντικοινωνικού χαρακτήρα που έχουν.

Η καταστολή που θα γνωρίσουν οι πρώτοι συνδικαλιστές από το κράτος δεν θα αφήσει περιθώρια επαναστατικής παράδοσης στο νησί της Σύρου. Οι απολυμένοι απεργοί θα πάρουν το δρόμο της μετανάστευσης και θα πουλήσουν για μια ακόμα φορά την εργατική τους δύναμη και την ελευθερία τους στα κάτεργα της μισθωτής εργασίας.

Οι επαναστατικές συνδικαλιστικές απόψεις και οι εργατικοί αγώνες βρήκαν μιμητές και έτσι στο διάστημα 1877-1878 μια πρώιμων αναρχοσυνδικαλιστικών τάσεων ομάδα εξέδωσε στην Αθήνα την εφημερίδα «Γαλαξίας», με υπότιτλο «Εφημερίδα των εργατών του λαού». Η εφημερίδα, όμως, αυτή -για την οποία δεν διαθέτουμε άλλα στοιχεία- σταμάτησε την κυκλοφορία της, εξαιτίας οικονομικών προβλημάτων μετά από λίγους μήνες.

Στο μεταξύ, τον Οκτώβριο του 1908, ο τότε αναρχίζων φοιτητής Ιατρικής Διονύσης Κόκκινος, από τον Πύργο Ηλείας, εξέδωσε την εφημερίδα «Το Μέλλον», η οποία προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των δημοτικιστών γιατί γραφόταν στην καθαρεύουσα. Στην εφημερίδα δημοσιεύθηκαν αξιολογα κείμενα και άρθρα. Εξαιτίας, όμως, της μικρής της κυκλοφορίας και οικονομικών προβλημάτων, η εφημερίδα σταμάτησε την κυκλοφορία της μετά από έξι μήνες.

Στις 19 Μαρτίου 1910, κυκλοφόρησε στην Αθήνα, η εφημερίδα «Κοινωνισμός» από μερικούς σοσιαλιστές διανοούμενους, όπως ο δημοσιογράφος Πύρρος Γιαννόπουλος-Ηπειώτης (ο οποίος έστειλε ανταποκρίσεις και άρθρα από την Ιταλία) και ο δικηγόρος Ανδρέας Μάρκελλος. Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκαν άρθρα για τον Καρλ Μαρξ ή μεταφράσεις έργων του (όπως αποσπάσματα από το «Κεφάλαιο») και τον επιστημονικό σοσιαλισμό. Ωστόσο, με την εφημερίδα αυτή φαίνεται ότι συνεργάστηκαν και κάποιοι παλαιότεροι αναρχικοί -ίσως και ο Ηρακλής Αναστασίου κατά μερικές πληροφορίες- και έτσι δημοσιεύθηκαν και κάποια κείμενα, κυρίως μεταφράσεις, των Πιοτρ Κροπότκιν («Εκκλησις προς την νεολαίαν») και Ζαν Γκραβ («Εργάτης και μηχαναί») καθώς και του Λέοντα Τολστόι («Τα καθήκοντα του στρατιώτου» και «Το τέλος της εποχής μας») ή και για τον Τολστόι (Λουριέ Ο. «Η φιλοσοφία του Τολστόι», τα περισσότερα σε μετάφραση του Σπύρου Φραγκόπουλου). Δημοσιεύτηκαν, επίσης, κείμενα για το έργο του Π. Ζ. Προυντόν. Να σημειωθεί ότι αναφορές στον Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν είχαν γίνει αρκετά χρόνια πριν, στην εφημερίδα «Νέαι Ιδέαι», στο τεύχος 238, 2 Φεβρουαρίου 1879. Ακόμα και ο παλιός σοσιαλιστής δικηγόρος και λογοτέχνης της Πάτρας Βασίλης Δουδούμης, επηρεασμένος κι αυτός από τις ιδέες του Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν, έγραψε: «Αντί των υφισταμένων κυβερνήσεων αι οποίαι διατηρούσιν εις διαμάχας τους λαούς και τα άτομα, ιδρυθήσονται μικροί και ανεξάρτητοι απ' αλλήλων δήμοι, συνδεδεμένοι καθ' ομοσπονδίας, αίτινες ομοίως συνδεδεμένοι, θ' αποτελέσωσι τοιούτον της κοινωνίας οργανισμόν, ώστε να υπάρξει πλήρης αρμονία

μεταξύ των επί μέρει ανεξαρτησίας και των γενικών της ανθρωπότητας λειτουργιών. Τοιουτοτρόπως θέλουσιν εκλείψει οι ανταγωνισμοί και αι διαμάχαι των ατόμων και των εθνών...»

Στα τεύχη 28, 29, 30 και 31 (Σεπτέμβριος 1910) ο «Κοινωνισμός» δημοσίευσε σε συνέχειες μεταφρασμένο από τον Σπ. Φραγκόπουλο άρθρο από τη γαλλική αναρχική εφημερίδα «La Guerre Social» («Ο Κοινωνικός Πόλεμος»), με τίτλο «Χρηματισταί και Κράτος», όπου, εκτός των χρηματιστηριακών κύκλων της εποχής εκείνης, καταγγέλλονταν η αστική δημοκρατία, το ριζοσπαστικό και το σοσιαλιστικό κόμμα της Γαλλίας και προβάλλονταν τα εργατικά συνδικάτα ως οι μόνες συνεπείς δυνάμεις της κοινωνίας, μια αναρχοσυνδικαλιστική άποψη.

Η Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση και ο Δημήτρης Χατζόπουλος

Το 1911 συγκροτήθηκε στην Αθήνα η Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση, η οποία προήλθε από στελέχη που αποχώρησαν από το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών (ΣΚΑ), που ήταν καθαρά μεταρρυθμιστική οργάνωση της επιρροής του Πλάτωνα Δρακούλη. Η νέα οργάνωση εμφορείτο από μάλλον αναρχοσυνδικαλιστικές τάσεις και μέχρι και το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων, δραστηριοποιήθηκε ως ξεχωριστή τάση του εργατικού κινήματος της πρωτεύουσας.

Ένα από τα σημαντικότερα μέλη της οργάνωσης αυτής ήταν ο Δημήτρης (Μήτσος) Χατζόπουλος ή Μποέμ (μικρότερος αδελφός του λογοτέχνη Κώστα Χατζόπουλου), ο οποίος γεννήθηκε στο Αγρίνιο το 1872 και πέθανε στην Αθήνα το 1936. Ο Μήτσος Χατζόπουλος ήταν δημοσιογράφος και λογοτέχνης και μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους διετέλεσε πρόεδρος του σωματείου των δημοσιογράφων. Ο Δ. Χατζόπουλος εκείνη την εποχή θεωρείτο ο βασικότερος εισηγητής των αναρχοσυνδικαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, απόψεων που υποστήριζε από νεαρή ηλικία.

Από το 1894 ακόμα, σε άρθρα του στις εφημερίδες «Άστυ» και «Εμπρός» άρχισε να ασχολείται με τα εργατικά επαγγέλματα και τα προβλήματά τους καθώς και στατιστικά στοιχεία όσον αφορά τους μισθούς, την παραγωγή και άλλα. Στο διάστημα 1901-1902, μαζί με τον Γ. Καμπύση εξέδιδαν το περιοδικό «Ο Διόνυσος», στο οποίο γινόταν λόγος για τα πρωτοποριακά και ριζοσπαστικά ρεύματα της λογοτεχνίας της εποχής στην Ευρώπη και τον κόσμο.. Αργότερα, εγκαταστάθηκε στη Γερμανία όπου μελέτησε μαρξιστικά κείμενα και συγκεκριμένο τις ιδέες του. Το 1910 στο Βερολίνο δραστηριοποιήθηκε στον εργατικό σύνδεσμο «Πρόοδος» και έδωσε διαλέξεις για το σοσιαλισμό και το συνδικαλισμό. Όταν ο Ν. Γιαννιός πρότεινε στον Κώστα Χατζόπουλο να επανέλθει στην Ελλάδα για να τεθεί επικεφαλής του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθήνας, αυτός του αντιπρότεινε τον αδελφό του Δημήτρη και έτσι ο Δ. Χατζόπουλος συμμετείχε στο Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθήνας ως ιδρυτικό μέλος. Αλλά καθώς ήταν ήδη προσανατολισμένος στις αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες, αποχώρησε και συγκρότησε με άλλους τη Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση.

Σε διαλέξεις του που οργανώθηκαν από την Εταιρία των Γραμμάτων, υποστήριξε την επαγγελματική οργάνωση των εργατών και τη δύναμη των συνδικάτων ως «στοιχείο απαραίτητο για το μη λοξοδρόμημα της Ιδέας σε αστικές στράτες» παρά τη συμμετοχή στις εκλογές και το κοινοβούλιο. «Ο συνδικαλισμός κατέκτησε την Γαλλία, την Ιταλία και συναπτά πεισματική αντίδραση εις τας γερμανικάς χώρας», ενώ «ο επιστημονικός σοσιαλισμός του ΙΘ' αιώνας υπήρξεν η τραγικωτέρα κωμωδία της ζωής κατά τους τελευταίους χρόνους» και «οι εργάται έπαυσαν να πιστεύουν εις αυτόν». Έτσι «προήχθη το συνδικάτον που επέτυχε το ακατόρθωτον, να δημιουργήση μεταξύ των εργατών πλήρεις επαναστατικές συνειδήσεις, από τα πλήθη, από τον όχλον».

Τόνιζε επίσης: «Για να κατανικήση ο εργάτης τον εχθρόν του, το κεφάλαιον, δεν χρειάζεται εμμέσους μεθόδους, αλλά την άμεσον δράσιν, την γενικήν απεργίαν την αυτοκινητοποίησιν της εργατικής τάξεως (...) Ο συνδικαλισμός κατά τούτον αντιτίθεται του σοσιαλισμού, ότι ζητεί την πίστην, ενώ εκείνος τη ξυραφίζει. Ο συνδικαλισμός κατά τούτο συναυτίζεται με τον χριστιανισμόν, ότι είναι μυστικοπάθεια και αντιτίθεται αυτού ως μέσον ενεργείας, θέλει την αμείλικτον πάλην αντί της απεριορίστου αγάπης».

Επιπλέον, υποστηρίζει ότι «ο ιστορικός υλισμός δεν είναι το ασφαλές κλειδί» για την κατανόηση του «πολυσύνθετου φαινομένου της ιστορίας του κόσμου. Το οικονομικόν αίτιον παίζει σημαντικόν ρόλον εις την ιστορίαν», αλλά και αυτό «υφίσταται ποικίλες επιδράσεις πολιτικών, θρησκευτικών, κλιματολογικών, γεωγραφικών, πατριωτικών, ψυχικών, πνευματικών, ηθικών συλλήβδην αιτίων που οδηγούν αναπόφευκτα τους εργάτας εις ταξικά συγκρούσεις». Αξίζει, όμως, να παραθέσουμε ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Δημήτρη Χατζόπουλου «Σκέψεις επί της οργανώσεως»:

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ "ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

...Δεχόμενοι την αρχήν, ότι ο τρόπος της παραγωγής εκάστης κοινωνίας είναι εκείνος που κανονίζει και τον βαθμόν, την έντασιν και την έντασιν της πάλης των τάξεων, ευρίσκομεν, ότι η των τελευταίων δύο γενεών πάλη προσέλαβε διεθνή, οξυτάτην ομαδικήν επίθεσιν της εργατικής τάξεως κατά της κατεχούσης τάξεως, κατά της κεφαλαιοκρατίας, κατά του ισχύοντος επομένως συγχρόνου κρατικού καθεστώτος, εκ του γεγονότος, ότι ο τρόπος της παραγωγής μετεβλήθη εις όλας περίπου τας πολιτισμένας χώρας και τας υποτελείς εις ταύτας πολιτικό οικονομικός, καθ' ην περίπτωσιν απέκτησαν και αύται κατά ένα οιονδήποτε τρόπον την σύγχρονον νεωτεριστικήν παραγωγήν.

Τα φαινόμενα της βαθμιαίας ταύτης μεταβολής του τρόπου της παραγωγής, χρονολογούνται από πολύ μακρυτέραν εποχήν, αφ' ότου δια των γενομένων ανακαλύψεων του θαλασσίου δρόμου των Ινδιών, της πυξίδος, της πυρίτιδας κ.τ.λ., κατέπεσε δια του επακολουθήσαντος μερκαντιλισμού, ως συνεπείας εκείνων, ο αυτόνομος οικονομικός βίος των ανεξαρτήτων μεσαιωνικών κοινοτήτων.

Η εργατική τάξις πληθυνθείσα, οργανωθείσα, αποκτήσασα ισχυράν επιθετικήν μορφήν, προσέβαλε την κατέχουσαν αστικήν τάξιν, ήτοι την κεφάλαιονκρατίαν και το κράτος.

Το τί ζητεί η εργατική τάξις δια της επιθέσεως της ταύτης γνωρίζωμεν εξ αυτής της φύσεως της πάλης τάξεως προς τάξιν, ζητεί την πλήρη επικράτησιν της, την υπότασιν όλων των τάξεων εις την εξουσίαν της. Αυτή είναι η έννοια και η ουσία της πάλης της. Αι διάφοροι οικονομικοί σχολαί, δι' ων αντιπροσωπεύεται η πάλη της εργατικής τάξεως, στηρίζονται επί της αυτής αρχής. Ότι η κατέχουσα τάξις δέον να καταπολεμηθή και να κατασυντριβή.

Βαθμηδόν όμως με την πορείαν του αγώνος της εργατικής τάξεως αι διαφοραί των οικονομικών σχολών κατέστησαν λίαν διακεκριμένας αλλήλων και μεγάλα ρήγματα εγένοντο εις την εργατικήν τάξιν και την πάλην ταύτης. Αι οικονομικοί σχολαί διεφώνησαν τόσον μεταξύ των, ώστε σήμερον έχομεν εκ μέρους μιας και της αυτής επιθετικής τάξεως, της εργατικής κατά της κρατούσης τάξεως, τεσσάρας ιδιαίτερας κατευθύνσεις, τεσσάρας ιδιαίτερας εργατικές οργανώσεις, αι οποίαι δεν μάχονται μόνο κατά της κρατούσης τάξεως, αλλά και μεταξύ των. Με σφοδροτέραν μάλιστα ορμήν μάχονται εναντίον αλλήλων παρά κατά της κρατούσης τάξεως.

Διακρίνομεν ούτω, πλην του κρατικού σοσιαλισμού, όστις είναι συμβιβασμός της κρατούσης τάξεως μετά της εργατικής τοιαύτης, την οικονομικήν σχολήν των αναθεωρητικών σοσιαλιστών, την των σοσιαλδημοκρατών, την των συνδικαλιστών και την των αναρχικών σοσιαλιστών. Η τελευταία οικονομική σχολή υποδιαιρείται εις άλλας κατηγορίας, μεταξύ των οποίων η ενδιαφερωτέρα είναι η των αναρχικών κομμουνιστών.

Αι διάφοροι αυταί εργατικοί οργανώσεις, ιδιαίτερας σχολάς αντιπροσωπεύουσι, περί των οποίων, καθ' όσον δύναμαι να γνωρίζω, ωμίλησα προ ετών πρώτος εν Ελλάδι, με πλήρη ανάλυσιν του προγράμματός των, κατά την πολεμικήν περίοδον της εποχής μας προσέλαβον τοιούτον εχθρικόν χαρακτήρα μεταξύ των, ως βλέπομεν από τα γεγονότα των ημερών μας, ώστε έφθασαν και εις ένοπλον ρήξιν μεταξύ των. Δεν έχομεν, λοιπόν, πλέον «ενιαίαν εργατικήν τάξιν», αλλά δαιρέσεις ταύτης, των οποίων η επιθετική και αμυντική ορμή ενετάθη εφ' όσον ο οικονομικός αγών των προσέλαβε και έντονον πλέον πολιτικόν χαρακτήρα εις την πράξιν.

Ο σοσιαλισμός ίσταται εχθρικώτατα αντιμετώπος του συνδικαλισμού και έτι εχθρικώτερον μάχεται κατά του κομμουνιστικού αναρχισμού. Η ένότης της εργατικής τάξεως διεσπάσθη, αίμα επότισε τας διαφοράς μεταξύ της και με την κοινωνικοοικονομικήν αφ' ενός και την πολιτικήν εξ άλλου μετάπλασιν, ήτις συνέβη και συμβαίνει ταύτην την στιγμήν, ευρισκόμεθα προ ανασχηματισμού νέων τάξεων, προ εκδηλώσεως δηλαδή νέου καταρτισμού ομαδικών ενώσεων, κινουμένων όλων προς τον σκοπόν να κατακτήσουν το κράτος, είτε δια να επιβάλλουν συγκεντρωτικήν οργάνωσιν εις αυτό, είτε να το διαλύσουν δια της εισαγωγής αποκεντρωτικού οικονομικοκοινωνικού συστήματος εις την παραγωγήν και τον καταμερισμόν της εργασίας.

Κυρίως, λοιπόν, δυνάμεθα να είπωμεν, ότι σήμερον πλέον δεν έχομεν δύο τάξεις διακεκριμένας αλλήλων εις την αιωνίαν πάλην των κοινωνικών τάξεων, την εργατικήν και την κεφαλαιοκρατικήν τοιαύτην, αλλά, εκτός της κεφαλαιοκρατίας, τρεις διακεκριμένας αλλήλων εργατικές τάξεις μαχομένας όχι μόνον εναντίον αλλήλων, αλλά και κατά της κεφαλαιοκρατίας. Ο αγών δε ούτος από θεωρητικός προσέλαβε οστά και σάρκαν, ως βλέπομεν εις τας μεγαλυτέρας χώρας, αι οποίαι εξήσκησαν την μεγαλοπαραγωγήν. Συμβαίνει δηλαδή εις την περίστασιν ταύτην ό,τι παρατηρήθη πάντοτε εις τον κοινωνικο-οικονομικόν βίον των λαών, διαρκής μετάπλασις τάξεων.

Αι κοινωνικο-οικονομικά καταστάσεις δεν είναι μόνιμοι, αλλά αείποτε μεταβληταί, επομένως και αι κοινωνικά τάξεις υφίστανται την επίδραση των συντελούμενων μεταβολών, δυνάμει ωρισμένων παραγωγικών αιτιών, δυνάμει τόσων άλλων αλληλοεπιδραστικών παραγόντων, περί των με τόσον σεβασμόν ωμίλησεν εις τας μετά θάνατον δημοσιευθείσας επιστολάς του ο Ένγκελς, αναγκασθείς να αναγνωρίση εις το τέλος της ζωής του, ότι η αναγωγή του «Ιστορικού υλισμού» εις μοναδικήν εξήγησιν του βίου των λαών δεν είναι το ασφαλές κλειδί, με το οποίον εννοούμεν το πολυσύνθετον φαινόμενον της ιστορίας του κόσμου. Το οικονομικόν αίτιον παίζει σημαντικόν ρόλον εις την ιστορίαν της ανθρωπότητας, αλλά υφίσταται και τούτο τοιαύτας και τσαούτας επιδράσεις πολιτικών, θρησκευτικών, κλιματολογικών, γεωγραφικών, πατριωτικών, ψυχικών, πνευματικών, ηθικών συλλήβδην αιτιών, ώστε εις το λαμβανομένων υπ' όψιν και της ψυχολογίας, των ηθών, εθίμων και παραδόσεων ατόμων και ομάδων, ο περίφημος «Ιστορικός υλισμός» ωχριά προς της αιωνίως ανήσυχου γνώσεως και της κριτικής ταύτης. Αυτή η σημερινή πάλη των διαφόρων κατηγοριών της εργατικής τάξεως μας αποδεικνύει, ότι δεν είναι μόνον το οικονομικόν αίτιον, όπερ παρακινεί ταύτας εις τον αλληλοσπαραγμόν των. Εκτός του εξωτερικού φαινομένου του οικονομικού αιτίου υφίστανται και ενδότερα ψυχικά, πνευματικά, ηθικά τέλος κίνητρα, τα οποία φέρουν αντιμέτωπους τους εργάτας κατά τον αλληλοσπαραγμόν των...

Ο Δημήτρης Χατζόπουλος ήρθε, επίσης, σε ρήξη με τον αδελφό του Κώστα, ο οποίος καλλιεργούσε την ιδέα της πολιτικής οργάνωσης των εργατών, αν και η ρήξη αυτή ποτέ δεν ήταν δημόσια.

Άλλο σημαντικό μέλος της οργάνωσης ήταν ο δημοσιογράφος και λογοτέχνης Σπύρος Μελάς, ο οποίος γεννήθηκε στη Ναύπακτο το 1883 και πέθανε στην Αθήνα το 1966 και που εκείνη την εποχή πίστευε στις αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες. Πίστευε ότι οι συνδικαλιστές είναι «μια μειοψηφία εκλεκτών, οι οποίοι άλλο δεν περιμένουν παρά την ευκαιρίαν ν' ανατρέψουν από τα θεμέλια, μ' έναν βίαιον τυναγμόν, μ' ένα ηρωικόν κίνημα το σάπιον οικοδόμημα της παλαιάς κοινωνίας», ότι οι σοσιαλιστές βουλευτές «δεν είναι κατά βάθος παρά μεταμφιεσμένοι αστοί, εκμεταλλευταί του εργάτου πολύ χειρότεροι». 3

Εξέχον μέλος της οργάνωσης ήταν ο δημοσιολόγος Αρίστος Αρβανίτης, ο οποίος σπούδασε στη Γερμανία και αργότερα υπήρξε ηγετικό στέλεχος του ΣΕΚΕ από το οποίο αποχώρησε το 1920 γιατί διαφώνησε με τη ένταξή του στη Γ' Διεθνή. 4

Ο Ηρακλής Αποστολίδης

Μέλος της Σοσιαλιστικής Συνδικαλιστικής Οργάνωσης ήταν και ο Ηρακλής Αποστολίδης. Ο Ηρακλής Αποστολίδης, πατέρας του λογοτέχνη Ρένου Αποστολίδη, γεννήθηκε στον Πύργο Βουλγαρίας το 1893 και πέθανε στην Αθήνα το 1970. Πατέρας του ήταν ο Νίκος Αποστολίδης, που καταγόταν από το Ντομπρίνοβο Ζαγορίου Ηπείρου και μητέρα του η Φωτεινή Κούτσικου από τα Γιάννενα. Ο πατέρας του ήταν σιτέμπορος στον Πύργο και στο Ρουσόκαστρο Βουλγαρίας από το 1890 μέχρι και το 1924 που πέθανε στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ηρακλής τελείωσε το Δημοτικό και το Ελληνικό Σχολείο στον Πύργο. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του έμαθε τη βουλγαρική και την παλαιοσλαβική γλώσσα, ενώ αργότερα έμαθε και τη γαλλική.

Σε ηλικία 15 χρόνων, αυτοχαρακτηριζόταν ήδη αναρχικός καθώς η σκέψη του έχει αρχίσει να σχηματοποιείται από τα έργα των Προυντόν, Μπακούνιν, Κροπότκιν, Τολστόι και άλλων. Μαζί με μια ομάδα Ελλήνων και Βούλγαρων νεαρών αναρχικών γκρέμισαν τον ανδριάντα του βασιλιά Φερδινάνδου που βρισκόταν στην προβλήτα του λιμανιού του Πύργου. Το γεγονός αυτό έγινε αιτία να τσακωθεί τότε με τον πατέρα του -ο οποίος εκείνη την περίοδο ήταν πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου- και έφυγε από το σπίτι, αναζητώντας την τύχη του στην Ανδριανούπολη, στο Γυμνάσιο της οποίας και φοίτησε. Κατόπιν, εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου συνέχισε να σπουδάζει και να εργάζεται ταυτόχρονα ως δημοσιογράφος. Παρά τη σύντομη διαμονή του στην Κωνσταντινούπολη, ήρθε σε επαφή με αρμενικές επαναστατικές οργανώσεις όπως η «Χιντσάκ», η οποία είχε και αναρχικούς στους κόλπους της. Μετέπειτα, συμμετείχε στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Κόμματος Τουρκίας, μέσα από την αναρχοσυνδικαλιστική του τάση και υπήρξε ο κύριος συντάκτης του εκφραστικού οργάνου του κόμματος αυτού «Ο Εργάτης». Οργάνωσε το συνδικάτο των φορτοεκφορτωτών, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν Κούρδοι, οδηγώντας τους σε απεργία. Για τη δράση του αυτή, αλλά και για δύο άρθρα του στον «Εργάτη», το ένα εναντίον της θανατικής καταδίκης του Ισπανού αναρχικού παιδαγωγού Φραντσίσκο Φερρέρ και το άλλο, με τίτλο «Τα кара-καζάνια του Φαναριού», στο οποίο επιτέθηκε σφοδρά εναντίον των συνοδικών του πατριαρχείου, απελάθηκε από το τουρκικό κράτος. Πριν εγκατασταθεί στην Αθήνα πέρασε για ένα μικρό διάστημα από τα Γιάννενα. Στην Αθήνα, μετά από μια σύντομη φοίτηση στο Βαρβάκειο, εγκατέλειψε τις σπουδές και αφιερώθηκε στη δημοσιογραφία.

Συμμετείχε στην ίδρυση της Σοσιαλιστικής Συνδικαλιστικής Οργάνωσης το 1911 και κατόπιν έγινε γραμματέας του Σοσιαλιστικού Κόμματος, αλλά εξακολούθησε να υποστηρίζει αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις τις οποίες και προώθησε στο συνδικάτο τροχιοδρομικών στο οποίο έπαιξε σημαντικό ρόλο. Σύντομα, όμως, αποχώρησε από το κόμμα αυτό όταν μετατράπηκε σε κομμουνιστικό και δεν αναμείχθηκε ξανά με κόμματα και οργανώσεις. Διετέλεσε, επίσης, αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Ριζοσπάστης», αλλά παραιτήθηκε όταν αυτή έγινε όργανο του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ). Ας αφήσουμε, όμως, το γιο του Ρένο Αποστολίδη, να μιλήσει ο ίδιος για τον πατέρα του (αναφέροντάς τον ως Η.Ν.Α.):

Η επαναστατική δράση του στην πόλη ήταν σημαντική: ωργάνωσε καθαυτό εργατικά συνδικάτα (των φορτοεκφορτωτών του λιμένος Πόλης κα.) και συνειδητά κατέτεινε στη δημιουργία ευρύτερου αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος, υπό την καλύπτρα γενικωτέρων σοσιαλιστικών τάσεων. Γι' αυτό και ήρθε σε ρήξη εντέλει, τόσο με τις τουρκικές αρχές, που και τον απέλασαν, όσο και με τους θεωρητικούς σοσιαλιστάς της Δευτέρας Διεθνούς, που εδώ στα Βαλκάνια είτε εβραιοκρατούντο (Μπεναρόγια, με τον οποίο ήρθε σε προσωπική ρήξη) είτε συνεδέοντο με το (σοσιαλίζον δήθεν) Βουλγαρικό Κομμιντάτο (κατά του οποίου ο Η.Ν.Α. και ως γνώστης των βουλγαρικών πραγμάτων, αλλά και σαν έλληνας, όχι μόνο σαν αναρχικός, εμείνετο. Στην Πόλη έρριξε ένα μάρμαρο τραπεζιού στο κεφάλι δύο βούλγαρων κομμιντατζήδων, σε μεγάλο δημόσιο κέντρο.)

Στην Αθήνα συνέχισε την αναρχοσυνδικαλιστική του δραστηριότητα, πάλι μέσα στα πλαίσια του Σοσιαλιστικού Κόμματος του «Παταριού», και ωργάνωσε καθαρώς συνδικαλιστικά το σωματείο των τροχιοδρομικών, σπρώχνοντας προς καθαρά αναρχοσυνδικαλιστική-επαναστατική δράση, υποδεικνύοντας ν' απαλλαγούν απ' τους σοσιαλκομμουνιστές εργατοπατέρες κ.λ. επειδή ο βενιζελισμός ήταν η χύτρα μέσα στην οποία δρούσαν οι αντιαναρχικοί σοσιαλκομμουνιστές και αργότερα το ΚΚΕ, γι' αυτό δούλεψε σε εφημερίδες μόνον του αντιβενιζελισμού, σπρώχνοντας στον εργατικό τομέα προς αναρχοσυνδικαλισμό (ιδιαίτερα με την Άμυνα), με σταδιακό αποτέλεσμα να πετύχει κάποτε ως και την διαγραφή πάμπολλων σοσιαλκομμουνιστών εργατοπατέρων από διάφορα συνδικάτα, μεταξύ άλλων και του Θεού. (Έφαγα έναν πόντικα/ δόξα νάχη ο Θεός: που γράφει ο Βάρναλης ειρωνικά στον «Τρελλό» του).

Παρητήθη από την αρχισυνταξία του «Ριζοσπάστη» και από το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδος όταν έγιναν κομμουνιστικά. Ωστόσο, και στην κατοχή – δηλαδή 20 χρόνια αργότερα – επηρέασε σοβαρώτατα το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδος, με γραμματέα τον εκτελεσθέντα Χωμενίδη, προς το να μη ενταχθή στο ΕΑΜ να μη πέση στις διάφορες παγίδες του ΚΚΕ κλ. (Ο ανόητος κομμουνιστής Κορδάτος αποκρύπτει επιμελώς, στις δήθεν «ιστορίες» του, την πραγματική δράση του Η. Ν. Α.)»

»Ίδρυσε, με άλλους έλληνες και μη, το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Τουρκίας, που συνδέθηκε μεν με τη Δευτέρα Διεθνή, περισσότερο όμως ενεργούσε αναρχοσυνδικαλιστικά και ανατρεπτικά, κυρίως λόγω των τάσεων αυτών του Η.Ν.Α, που δεν υπήρξε κυρίως σοσιαλιστής παρά μόνο κατά επιμέρους θέσεις, πράγματι δε αναρχικός και αναρχοσυνδικαλιστής στην πράξη. Ανέφερε ότι αυτός ωργάνωσε το συνδικάτο των κούρδων φορτοεκφορτωτών της Πόλης, και ότι τους παρεκίνησε και τους ώθησε σε μαχητική απεργιακή διαδήλωση, κατά την οποία ισοπέδωσαν ένα διώροφο αστυνομικό τμήμα της Πόλης. Πιάστηκε εν τέλει άγρια με τους τυπικούς σοσιαλιστάς Γιαννιό και Μπεναρόγια, που εκτελούσαν τυφλά εντολές της Δευτέρας Διεθνούς, χλιαρά επαναστατικής (και εδώ στα Βαλκάνια με τις ομάδες της διαβρωμένες από ποίκιλα στοιχεία ύποπτης προέλευσης και σκοπομένων, κρυπτοεθνικιστικών – του Βουλγαρικού Κομμιντάτου κυρίως κ.α. – εβραϊκών – δια του Μπεναρόγια πρωτίστως – κλ.)...

Αργότερα, διηύθυνε την εφημερίδα Άμυνα, με καθαρά επαναστατικές αναρχοσυνδικαλιστικές τάσεις και επέφερε ρήγμα στις εργατικές τάξεις που κρατούσαν εργατοπατέρες» κομμουνιστές, με απώτερο αποτέλεσμα τη διαγραφή των κομμουνιστικών εργατικών στελεχών (Θέου κ. ά.) απ' τα εργατικά συνδικάτα, και επικράτηση σοβαρή αναρχοσυνδικαλιστών που πολύ δυσκόλεψαν το ΚΚΕ ώσπου να τους εξοντώσει και να ξανακαταλάβει τα εργατικά σωματεία.

Μετά το '20 παύει κάθε ανάμιξη του σε «σοσιαλιστική» δράση με άλλους. Τον απορροφά η δημοσιογραφία.

Μετέπειτα, εκτός από τη δημοσιογραφία, ο Ηρακλής Αποστολίδης ασχολήθηκε με τη σύνταξη εγκυκλοπαιδειών και λογοτεχνικών ανθολογιών. Στις 5 Απριλίου 1920, άρχισε να κυκλοφορεί η καθημερινή εφημερίδα «Άμυνα» ως «εφημερίδα των εργατικών τάξεων της Ελλάδος», της οποίας αρχισυντάκτης ήταν ο Ηρακλής Αποστολίδης με διευθυντή τον Τ. Λαμπρινόπουλο. Η εφημερίδα «Άμυνα» αποτελεί σημαντικό σταθμό στον επαναστατικό συνδικαλιστικό Τύπο του

«ελλαδικού» χώρου, αν αναλογιστούμε ότι την περίοδο ακριβώς αυτή αρχίζει να εδραιώνεται ο κρατικός συνδικαλισμός ως απόρροια της ανόδου του μπολσεβικισμού στην ΕΣΣΔ. Μέχρι τις 4 Νοεμβρίου 1920, που σταμάτησε η έκδοσή της, η εφημερίδα «Άμυνα» στάθηκε σε καθημερινή βάση μπροστάρης στον αγώνα του προλεταριάτου για τη χειραφέτησή του από το κράτος και το κεφάλαιο. Στην εφημερίδα αυτή τις αναρχοκομμουνιστικές και επαναστατικές συνδικαλιστικές ιδέες εκπροσώπησε επάξια και με σπάνια επαναστατική διαύγεια και καθαρότητα ένας από τους σημαντικότερους αναρχικούς επαναστάτες που πέρασαν ποτέ από τον «ελλαδικό» χώρο, ο Σταύρος Κουχτσόγλου, ο οποίος δημοσίευσε σε αυτήν αρκετά κείμενα, ενώ δημοσιεύτηκαν σε σειρές και ανάλογες μεταφράσεις άρθρων, όπως του Μ.Σαιν-Λεών «Τι είναι συνδικαλισμός;» (23 Μαΐου 1920), του Α. Labriola «Ο Συνδικαλισμός» (19 Ιουνίου 1920) και «Κ. Μαρξ» (2 Ιουλίου 1920), του Η. Lagardelle «Η σοσιαλιστική πολιτική» (19 Αυγούστου 1920), τα άρθρα του Μ. Μπακούνιν «Η μόρφωση των εργατών» (2 Σεπτεμβρίου 1920) και «Κατά πάσης δικτατορίας» (16 Σεπτεμβρίου 1920) του G. Sorel «Γνώμαι και περικοπαί» (16 Οκτωβρίου 1920) και άλλα. Ωστόσο, το σημαντικότερο στην «Άμυνα» ήταν ότι επί 62 συνεχόμενες ημέρες δημοσίευε άρθρα του Μπακούνιν σε συνέχειες.

Ενδεικτικό των απόψεων του Ηρακλή Αποστολίδη είναι αυτό που έγραψε ο ίδιος στην εφημερίδα «Άμυνα» στις 21 Αυγούστου 1920: «Παντού υπήρξα αριστερός, συνδικαλιστής, άκαμπτος, αδιάλλακτος, ασυμβίβαστος, στραβόξυλο. Σοσιαλαρχηγός μόνον δεν υπήρξα ποτέ, αλλά, τουναντίον, παντού και πάντοτε εκαλλιέργησα την δυσπιστίαν κατά των διανοουμένων κατεργαρέων, ως μόνην εξασφαλίζουσιν τους εργάτας από πάσης εκμεταλλεύσεως».

Ο Νίκος Δούμας

Ο Δημήτρης Λιβιεράτος στο βιβλίο του με τίτλο «Μεγάλες ώρες της εργατικής τάξης», αναφέρει ότι ο Ν. Δούμας αναμείχθηκε μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα από την Αίγυπτο και στο Εργατικό Κέντρο Αθήνας (ΕΚΑ) ως μέλος της Εκτελεστικής του Επιτροπής. Μάλιστα, στις 22 Φεβρουαρίου 1913 προτάθηκε από φοιτητές να είναι ο κεντρικός ομιλητής σε πολιτικό μνημόσυνο για τον Τζουζέπε Ματσίνι (τον πρωτεργάτη της ιταλικής ενοποίησης) κάτι που έγινε δεκτό.

Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, ο Ν. Δούμας και άλλοι πέντε συνδικαλιστές από διάφορα σωματεία (Ν. Παυλάκης, Γ. Βίδρας, Χριστοφόρου, Περίανδρος και Β. Κόκκαλης) αποχωρούν από τη συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής του ΕΚΑ μετά από καταγγελίες ότι καταβάλλονται από άλλους προσπάθειες να εγγραφούν στη δύναμή του σωματεία-σφραγίδες (Λατόμων και Αρτεργατών), λέγοντας ότι θα καταγγείλουν το ΕΚΑ ως ψευδεπίγραφη οργάνωση. Η Εκτελεστική Επιτροπή του ΕΚΑ όμως, ψηφίζει εναντίον των αποχωρησάντων και η κρίση που σοβεί στο Κέντρο γενικεύεται. Τίθεται ζήτημα ότι πρέπει να διαγραφούν σωματεία-μέλη των οποίων θεωρούνται απάτριδες και άθεοι. Αυτό στρέφεται συγκεκριμένα εναντίον του Συνδικάτου Υποδηματεργατών, στο οποίο ανήκει και ο Ν. Δούμας, για τον ίδιο αναφέρεται ότι στο σχολείο του ΕΚΑ διδάσκει στους εργάτες αποσπάσματα από βιβλίο του «Από τη ζωή των βασανισμένων». Επακολουθεί διαμάχη και αποφασίζεται το κλείσιμο του Αναγνωστηρίου, αλλά και του ίδιου του Κέντρου για ένα διάστημα για να αποφευχθούν οι βίαιες αντιδράσεις. Κάτι που δεν αποφεύχθηκε, όμως, γιατί, σύμφωνα με το Δ. Λιβιεράτο, κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της Ε.Ε. του ΕΚΑ στις 17 Σεπτεμβρίου 1913, 50-60 άτομα, με επικεφαλής τους Ν. Δούμα, Ι. Περίδη, Ν. Παυλάκη, Γ. Βίδα, Β. Κόκκαλη, Φρ. Πάμφιλο κ.ά., εισέβαλαν στην αίθουσα και, αφού κατήγγειλαν το ΕΚΑ ως αντεργατική οργάνωση, δήλωσαν ότι καταλαμβάνουν το Κέντρο. Τελικά, κλήθηκε η αστυνομία και συνέλαβε τον Ν. Δούμα. 5

Οι αναρχικές και ριζοσπαστικές αντιλήψεις στην Κέρκυρα

Οι αναρχικές αντιλήψεις στην Κέρκυρα -και φυσικά σε όλα τα Επτάνησα- ήταν ίσως το αποτέλεσμα της εξέλιξης κάποιων ιδεών του ριζοσπαστισμού αλλά και μιας πλούσιας παράδοσης σε αγροτικά και λαϊκά κινήματα, τα οποία μέχρι το 1864 είχαν ως επί το πλείστον εθνικοπατριωτικές επιδιώξεις. Το 1881 κυκλοφόρησε στην Κέρκυρα η εφημερίδα «Εργάτης» και το 1885 συγκροτήθηκε μια ομάδα με το όνομα Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος. Το 1887 ιδρύεται η Εργατική Αδελφότης. Το 1881 ένας μικρός σοσιαλιστικός κύκλος κυκλοφόρησε την εφημερίδα Εργάται, το 1885 δημιουργήθηκε ο Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος και το 1887 η Εργατική Αδελφότης, ένωση των τοπικών εργατικών σωματείων. Το 1898 ιδρύεται μια οργάνωση κάτι σαν εργατικό κέντρο, στη δύναμη της οποίας εντάσσονται λιμενεργάτες, βαρκάρηδες, αρτεργάτες, μυλεργάτες, μακαρονοποιοί, ραφτάδες, κουρείς, τσαγκαράδες, τσιγαράδες και πιθανόν και άλλοι. Το 1910 ιδρύεται ο Εργατικός Σύνδεσμος Κέρκυρας. Το 1911 ο Σοσιαλιστικός Όμιλος τον οποίο αποτελούσαν διανοούμενοι με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη. Υπήρχαν, βέβαια, ορισμένοι πολύ λίγοι, εργάτες μέλη του Ομίλου, αλλά δεν είχε δημιουργηθεί κανένας συστηματικός δεσμός με την εργατική τάξη του νησιού». Το 1912 κυκλοφόρησε την εβδομαδιαία εφημερίδα «Σοσιαλιστική Δημοκρατία» με υπεύθυνο τον Τίτο Ρέγγη. Σε γενικές γραμμές ο Όμιλος πέρα από την έντονη κινητικότητα

ορισμένων του μελών δεν μπόρεσε να συνδεθεί με την πολυάριθμη εργατική τάξη του νησιού η οποία εργαζόταν κάτω από άθλιες συνθήκες. Το 1912 ο Όμιλος συμπαραστάθηκε ενεργά στην απεργία των εργατών φωταερίου και άρχισαν οι διώξεις εναντίον του από την τοπική εξουσία. Αλλά στο εσωτερικό του Ομίλου υπήρχαν και διενέξεις, σχετικά με την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Η μια μερίδα τασσόταν υπέρ και η άλλη εναντίον της δημοτικής. Κάλεσαν τότε ως διαιτητή της διαμάχης το μεταρρυθμιστή σοσιαλιστή, Νικόλαο Γιαννιό, ο οποίος τάχθηκε με το μέρος των δημοτικιστών. Τελικά, ο Όμιλος οδηγήθηκε στην διάλυση.

Ο Άγις Στίνας κάνει συχνές αναφορές στις αναμνήσεις του στον Σέρβο αναρχοσοσιαλιστή Ηλία Γιοβάνοβιτς, η επιρροή του οποίου, όπως λέει, υπήρξε τεράστια στο τότε επαναστατικό κίνημα της Κέρκυρας. Ο Γιοβάνοβιτς ήταν Σέρβος εβραϊκής καταγωγής και ράπτης στο επάγγελμα. Ήταν μέλος της άκρας αριστεράς του Σερβικού Σοσιαλιστικού Κόμματος και είχε ταξιδέψει σε πολλές χώρες, συμμετέχοντας σε διάφορα κινήματα και εξεγέρσεις. Συνδέθηκε ακόμα με Γάλλους αναρχικούς και είχε πάρει μέρος σε μια μεγάλη ληστεία τράπεζας το 1913 στο Παρίσι. Στην Κέρκυρα κατέφυγε ως λιποτάκτης του σερβικού στρατού το 1915. Μάλιστα, την ίδια εποχή, ως συνέπεια του πολέμου, η σερβική βουλή είχε επίσης καταφύγει στο νησί. Εκτός από τους Σέρβους, στην Κέρκυρα υπήρχαν και Γάλλοι και Ιταλοί στρατιώτες, αλλά οι πρώτοι ήταν αυτοί που άφησαν καλή ανάμνηση εξαιτίας του διεθνισμού και των επαναστατικών ιδεών τους.

Όταν ο Γιοβάνοβιτς αφίχθηκε στην Κέρκυρα, κατέφυγε σε ένα μοναστήρι και άρχισε να εργάζεται κρυφά σε διάφορα χωριά ως ράπτης. Οι ντόπιοι τον προστάτευαν και τον έκρυβαν συνεχώς. Ο Γιοβάνοβιτς ήταν που μίλησε πρώτος στους Κερκυραίους σοσιαλιστές για τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του πολέμου, για τις ιδέες της Ρόζας Λούξεμπουργκ, του Καρλ Λήμπκνεχτ και άλλων διεθνιστών. Αυτοί που επηρεάστηκαν περισσότερο από τις ιδέες του ήταν οι Αντώνης Μουσούρης, Στέφανος Γισδάκης και Νίκος Βαρότσης. Το 1923 έφυγε από την Ελλάδα και, όπως συνεχίζει ο Άγις Στίνας, μετά από μερικά χρόνια, με μια γενική αμνηστία που δόθηκε, πήγε στη Γιουγκοσλαβία, αλλά συνελήφθη και αργότερα σκοτώθηκε. Ένας άλλος Σέρβος διεθνιστής που κατέφυγε και αυτός στην Κέρκυρα ήταν ο Ζίτκο Τοπόλοβιτς, ο οποίος υποστήριζε περισσότερο τον «επιστημονικό» σοσιαλισμό.

Ο λογοτέχνης και εισηγητής της λεγόμενης κοινωνικής πεζογραφίας Κωνσταντίνος Θεοτόκης, υπήρξε, όπως είδαμε, η ψυχή του Σοσιαλιστικού Ομίλου Κέρκυρας. Ήταν πολύγλωσσος και πολυταξιδεμένος. Όπως και άλλοι επιφανείς σοσιαλιστές του νησιού (Λιγδόπουλος, Σίδερης, Τζουλάτι και άλλοι), έγινε μέλος του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ). Πέθανε σε ηλικία 52 χρόνων στην Κατοχή.

Σημαντική, επίσης, φυσιογνωμία ήταν και ο Ιθακήσιος την καταγωγή Αντώνης Μουσούρης, αδελφός του ηθοποιού Κώστα Μουσούρη και του συγγραφέα Φώτου Γιοφύλλη. Είχε και αυτός τεράστια μόρφωση και ήξερε αρκετές γλώσσες.

Ένας άλλος σοσιαλιστής, διεθνιστής και άθεος, ήταν ο γιατρός Στέφανος Γισδάκης, ο οποίος ήταν από τους ελάχιστους που δεν έγινε μέλος του ΣΕΚΕ. Είχε μεγάλο κύρος σε όλο το νησί. Τα καλοκαίρια πήγαινε οικογενειακώς στην Ελβετία και εκεί γνώρισε προσωπικά τον Β.Ι.Λένιν. Τον Σεπτέμβριο του 1915 συμμετείχε στη συνδιάσκεψη των διεθνιστών στο Τσίμερβαλντ. Πέθανε το 1922 από φυματίωση, σε ηλικία 44 χρόνων.

Ο Νίκος Βαρότσης όμως φαίνεται ότι ήταν ο περισσότερο δραστήριος από όλους και με περισσότερη μαρξιστική κατάρτιση. Έγινε μέλος του ΣΕΚΕ, αλλά αποχώρησε γρήγορα καθώς υποστήριζε την αντικοινοβουλευτική τάση του Ιταλού κομμουνιστή Αμαντέο Μπορντίγκα. 7

Το αγροτικό επαναστατικό κίνημα στη Θεσσαλία και ο Μαρίνος Αντύπας

Με την αποχώρηση των Τούρκων από τη Θεσσαλία, οι αγρότες νόμισαν ότι τα βάσανά τους τελείωσαν οριστικά, ότι η γη θα μοιραζόταν σε όλους ίσα και ότι μια νέα εποχή θα άρχιζε. Αλλά απογοητεύτηκαν όταν διαπίστωσαν ότι παρά την αποχώρηση των Τούρκων, παρέμειναν οι Έλληνες τσιφλικάδες και παρατρεχάμενοί τους, οι οποίοι συνέχισαν να εκμεταλλεύονται άγρια τους αγρότες. Ταυτόχρονα, όμως άρχισε και η αντίσταση των αγροτών, οι οποίοι αρνούσαν την κυριότητα των κεφαλαιούχων στη γη. Παράλληλα με την άρνηση της κυριότητας ή την άρνηση να υπογράφουν οτιδήποτε, άρχισαν και τις καταλήψεις τσιφλικιών τα οποία άρχισαν αμέσως να καλλιεργούνται. Αυτό άρχισε το 1881 πρώτα στο χωριό Σκλάταινα (Ρίζωμα) στα Χάσια Τρικάλων και επεκτάθηκε και σε άλλες περιοχές του Θεσσαλικού κάμπου. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου και οι τότε αρχές, άρχισαν να στέλνουν τη χωροφυλακή και τμήματα στρατού για να εφαρμόζονται οι διάφορες εξαγγελίες και διαταγές τους, αλλά οι αγρότες αντιστέκονταν δυναμικά. Πολλές ήταν οι εξεγέρσεις των αγροτών, οι συγκρούσεις με τα όργανα καταστολής, οι συλλήψεις και πολλές φορές τα χωράφια βάφτηκαν

με αίμα. Αλλά και οι μετέπειτα κυβερνήσεις Χ. Τρικούπη και άλλων ακολούθησαν την ίδια τακτική, με αποτέλεσμα ο Θεσσαλικός κάμπος να είναι σχεδόν πάντα ανάστατος.

Το 1883-1884 κυκλοφορούσε μια μικρή εφημερίδα «Οι Εργάται», η οποία πρόβαλε ξεκάθαρα τους αγώνες και τα δίκαια των αγροτών.

Τον Φεβρουάριο του 1900, κυκλοφόρησε στο Βόλο η σοσιαλιστική εφημερίδα «Πανθεσσαλική» από τον Σοφοκλή Τριανταφυλλίδη, η οποία έγινε το κατ' εξοχήν όργανο των αγροτικών συμφερόντων.

Το ζήτημα της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών, όχι μόνο στη Θεσσαλία αλλά και σε ολόκληρη την «ελλαδική» επικράτεια, ήταν ένα από τα ζητήματα εκείνα που δέσποζαν στην επικαιρότητα εκείνη την εποχή, ζήτημα της ίδιας βαρύτητας με αυτό του σταφιδικού της Δυτικής Πελοποννήσου. Οι μαχητικές διαδηλώσεις, τα ένοπλα συλλαλητήρια, οι επιθέσεις σε δημόσια κτίρια και οι συμπλοκές με τις δυνάμεις καταστολής, ήταν γεγονότα που διαδέχονταν το ένα το άλλο με πρωτοφανή ταχύτητα.

Το διάστημα 1908-1909 αρκετοί ήσαν εκείνοι οι προπαγανδιστές οι οποίοι περιόδευαν στα χωριά και τις πόλεις της Θεσσαλίας, προσπαθώντας να διαδώσουν επαναστατικές, σοσιαλιστικές και αναρχικές ιδέες. Εκτός από τον Μαρίνο Αντύπα, τέτοιοι προπαγανδιστές ήσαν ο γιατρός Βασίλης Γρίβας και ο Χαράλαμπος Δημακόπουλος, για τον οποίο λέγεται ότι ήταν αναρχοαγροτιστής.

Ο σημαντικότερος όλων, όμως, ήταν ο Μαρίνος Αντύπας, ο οποίος γεννήθηκε στα Φερεντινάτα Κεφαλλονιάς το 1872, γόνος μιας όχι και τόσο πλούσιας οικογένειας. Στο Αργοστόλι έμαθε τα πρώτα γράμματα. Το 1897, ενώ φοιτούσε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθήνας, μυήθηκε στις επαναστατικές ιδέες της εποχής. Έγινε μέλος του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου του Καλλέργη και μάλιστα στις αρχές Φεβρουαρίου 1896 ήταν ομιλητής σε συγκέντρωση 200 περίπου χωρικών στη Βιτρίτσα, όπου μίλησε για το σοσιαλισμό. Αργότερα, με τη διάσπαση του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου, συνεργάστηκε για ένα διάστημα με τον Σοσιαλιστικό Σύνδεσμο «Κόσμος», ενώ αργότερα έγινε μέλος του Σοσιαλιστικού Συλλόγου.

Συμμετείχε, επίσης, το 1896 ως εθελοντής στην εξέγερση της Κρήτης όπου απέσπασε το γενικό θαυμασμό για τη γενναιότητά του. Το 1897 επανήλθε στην Αθήνα με δύο τραύματα στο στήθος. Στην Αθήνα άρχισε να οργανώνει δημόσιες ομιλίες για το σοσιαλισμό και τις επαναστατικές ιδέες, ενώ τον ίδιο χρόνο (1897) οργάνωσε και μίλησε σε συλλαλητήριο στην Ομόνοια εναντίον των Μεγάλων Δυνάμεων και του βασιλικού καθεστώτος της Ελλάδας, κατηγορώντας τους για την ήττα στον πόλεμο του χρόνου αυτού. Για το συλλαλητήριο αυτό συνελήφθη και παραπέμφθηκε σε δίκη, στις 8 Ιανουαρίου 1898, όπου καταδικάστηκε σε ένα χρόνο φυλάκιση.

Όταν αποφυλακίσθηκε, προσπάθησε να συνεχίσει τις σπουδές του, αλλά, τελικά, τις εγκατέλειψε και εγκαταστάθηκε στην Κεφαλονιά, όπου στις 29 Ιουλίου 1900 εξέδωσε την εβδομαδιαία εφημερίδα «Ανάστασις». Με τα άρθρα του, όμως, προκάλεσε διώξεις και μηνύσεις και η εφημερίδα έκλεισε μόλις στο πρώτο της φύλλο.

Το 1905 ο Αντύπας πρέπει να μίλησε και σε άλλο συλλαλητήριο για το Κρητικό Ζήτημα. Γράφει στις 15 Αυγούστου 1905 η καθημερινή εφημερίδα της Πάτρας «Νεολόγος»:

ΑΘΗΝΑ 14 Αυγούστου

ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΡΗΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΑΝΑΡΧΙΚΗ - ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΡΗΤΟΡΟΣ

Το απόγευμα διωργανώθη το προαγγελθέν συλλαλητήριον διά το Κρητικόν ζήτημα. Οι εν Πειραιεί Κρήτες και Κεφαλλήνες συγκεντρωθέντες ενωρίς ανήλθον εις Αθήνας ένθα συνηνώθησαν εις τους Στύλους του Ολυμπίου Διός μετά των εκεί συγκεντρωθέντων Κρητών και Κεφαλλήνων ως και πλήθους άλλου κόσμου των Αθηνών.

Μετά παρέλευσιν ολίγων λεπτών από της συγκεντρώσεως του πλήθους, μέσω του οποίου διεκρίνοντο μερικά σημαία ων δύο ήσαν περιβεβλημένοι διά μελανού κρεπίου, εις ένδειξιν πένθους, ωμίλησε πρώτος ο κ. Κανελλίδης προς το

συνηγμένον πλήθος περί του σκοπού της διοργανώσεως του Συλλαλητηρίου, μεθ' ο ανέγνωσε ψήφισμα δια του οποίου ο λαός διαμαρτύρεται προς τας Δυνάμεις και την Κυβέρνησιν δια την φάσιν του Κρητικού ζητήματος και παρακαλεί, όπως αι Δυνάμεις και η Ελληνική Κυβέρνησις συντρέξουν υπέρ της αισίας λύσεως του Κρητικού ζητήματος και συμφώνως προς τους πόθους των Κρητών.

Μετά τον κ. Κανελλίδην, τον λόγον έλαβεν ο κ. Αντύπας, όστις επετέθη αναρχικώτατα και δριμύτατα κατά του Βασιλέως διά τα συνεχή ταξείδια εις Ευρώπην, την απουσίαν Του εκ της Ελλάδος κατά τας κρίσιμους αυτάς περιστάσεις και είπων άλλα λίαν αντιβασιλικά και αναρχικά. Επίσης επετέθη κατά της Ρωσσίας δια την τελευταίως εν' Κρήτη στάσιν αυτής απέναντι των δεινοπαθούντων Κρητών και τέλος μετά πολλής δριμύτητος έψεξε την εν γένει κατάστασιν και την φάσιν ήν έλαβον τα Κρητικά.

Κατά την διάρκειαν του Συλλαλητηρίου παρίστατο ο διευθυντής της αστυνομίας κ. Παπούλας μεθ' όλων των αστυνόμων και αρκετής δυνάμεως αστυφυλάκων και παρηκολούθουν τα του Συλλαλητηρίου.

Μετά τα πέρας της αναρχικής αγορεύσεως του κ. Αντύπα οι διαδηλωταί εξεκίνησαν εν σώματι και κατηυθύνθησαν εις την οδόν Σταδίου, ένθα από του εξώστου των γραφείων της «Αστραπής» ωμίλησεν ο Διευθυντής αυτής κ. Γιολδάσης. Εκείθεν οι διαδηλωταί μετέβησαν εις την πλατείαν της Ομονοίας, ένθα εξεφώνησε λόγον ο κ. Δημητρέας, συστήσας, όπως ο λαός αγρυπνή και περιφρουρή τα δίκαιά του.

Κατόπιν τούτων εξελέγη Επιτροπή εκ διαφόρων πολιτών, ήτις αύριον θα παρουσιασθή εις τον κ. Πρωθυπουργόν και επιδώση το ψήφισμα.

ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΡΗΤΟΡΟΣ

Μετά την λήξιν του Συλλαλητηρίου και της εις τα ίδια αποχωρήσεως των διαδηλωτών, αμέσως διετάχθη η καταδίωξις του εκ των ως ανωτέρω ρητόρων κ. Μαρίνου Αντύπα, όστις κατά την αγόρευσίν του ωμίλησεν κατά του προσώπου του Βασιλέως και εν γένει ανέπτυσεν αναρχικάς θεωρίας. Ο κ. Αντύπας μετά την αγόρευσίν του επέβη αμάξης και εξηφανίσθη. Ως εγνώσθη, ούτος εν Αργοστολίω οπόθεν κατάγεται, κατά το 1897 κατεδιώχθη διά τας αναρχικάς του ιδέας τας οποίας εδημοσίευσεν εις υπ' αυτού εκδιδομένην εφημερίδα υπό το όνομα «Ανάστασις».

Το 1903 εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία, στο σπίτι του πλούσιου θείου του Γεωργίου Σκιαδαρέσση, ο οποίος ήταν σοσιαλιστής. Εκεί αποφάσισαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Ο θείος του αγόρασε κάποια κτήματα στη Θεσσαλία όπου και εγκαταστάθηκε. Το 1904, ο Μαρίνος Αντύπας επέστρεψε στην Κεφαλονιά και στις 3 Ιουνίου επανέκδωσε την «Ανάστασι», η οποία κυκλοφορούσε κάθε Σάββατο και την έγραφε μόνος του ο Αντύπας, με τη βοήθεια, κάποιες φορές, φίλων και συνεργατών του. Παράλληλα, ίδρυσε το Λαϊκό Αναγνωστήριο «Η Ισότης», το οποίο ήταν πολιτική και εκπαιδευτική λέσχη που την διηύθυνε ο Αντύπας μέχρι τα μέσα περίπου του 1906, οπότε εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλία. Εκεί γίνονταν διάφορες εκδηλώσεις στις περισσότερες από τις οποίες ομιλητής ήταν ο Αντύπας. Επίσης, το 1906 έβαλε υποψηφιότητα στις εκλογές στην επαρχία Κρανιάς, πήρε 2.550 ψήφους, αλλά δεν κατάφερε να εκλεγεί.

Ο Αντύπας βάφτισε με το όνομα Αναρχία την (αργότερα για ευνόητους λόγους) Άννα Ντανάλη, κόρη του συγχωριανού και φίλου του Δ. Ντανάλη από τα Φερεντινάτα Κεφαλονιάς. Επίσης, έδωσε το όνομα Επανάσταση σε ένα άλλο κορίτσι με το επώνυμο Χαλκιά, στο Χαμόλακκο Κεφαλονιάς, η οποία αργότερα έγινε Αναστασία.

Έτσι, βρέθηκε επιστάτης στα κτήματα του θείου του στη Θεσσαλία. Αλλά ακόμα και ως επιστάτης, ο Αντύπας έγινε γρήγορα αρκετά αγαπητός ανάμεσα στους αγρότες, γιατί αποκάλυπτε διαρκώς τα σκάνδαλα και τις καταχρήσεις των τσιφλικάδων και των συνεργατών τους. Είχε ήδη διαμορφώσει μια προσωπική ιδεολογική θεώρηση που ήταν ένα μίγμα κοινωνικού χριστιανισμού, επαναστατικών στοιχείων της σοσιαλδημοκρατίας και αναρχικών ιδεών. Διακήρυσσε ότι η επανάσταση ήταν η μοναδική λύση στα δεινά. Ταυτόχρονα, έκανε και επαναστατική προπαγάνδα στους αγρότες, διατρέχοντας τα χωριά του νομού Λάρισας, με έναν από τους βασικούς του συνεργάτες το Θανάση Καραλόπουλο. Ήδη από το 1906 το αγροτικό κίνημα στα χωριά της Λάρισας είχε γίνει ιδιαίτερα μαχητικό, με επικεφαλής το γιατρό Καραπαναγιώτη.

Γρήγορα ήρθε σε σύγκρουση με τον Αριστείδη Μεταξά και με τον Κυριακό, οι οποίοι ήταν φίλοι του θείου του και είχαν έρθει στην Ελλάδα μαζί του από τη Ρουμανία. Ταυτόχρονα, οι κρατικοί μηχανισμοί άρχισαν να κινούνται εναντίον του.

Στις 6 Σεπτεμβρίου 1906, στο κέντρο της Λάρισας, σε κάποια συγκέντρωση, ο τότε νομάρχης Λάρισας Κ. Νιώτης, τον κατηγορήσε δημόσια. Ο θείος του, ο εξάδελφός του Παναγιώτης Σκιαδαρέσης, και ο Κεφαλλονίτης τηλεγραφετής Τζανάτος, του συμπαραστάθηκαν. Μάλιστα, ο Αντύπας συνελήφθη τότε και δικάστηκε για επαναστατική προπαγάνδα, αλλά η επίσημη κατηγορία ήταν ότι δήθεν επιτέθηκε στο γαιοκτήμονα και βουλευτή Αγυιάς Αγαμέμνονα Σλήμαν. Ο Αντύπας όμως συνέχισε απτόητος την προπαγάνδα του. Το κέντρο της δράσης του ήταν το χωριό Λασποχώρι, του οποίου όλοι οι κάτοικοι ήσαν με το μέρος του.

Οι τσιφλικάδες τότε συνωμότησαν να τον δολοφονήσουν. Στις 12 και 23 Φεβρουαρίου, ο Αντύπας έγραψε στην εφημερίδα «Πανθεσσαλική», που εκδιδόταν στο Βόλο, τα δύο τελευταία του άρθρα. Στις 8 Μαρτίου 1907, βρισκόταν στη Λάρισα και αργά το βράδυ της ίδιας μέρας έφθασε στον Πυργετό, όπου διέμενε μαζί με τον Γιάννη Κυριάκο (ή Κυριακός), ο οποίος ήταν επιστάτης των κτημάτων του Σλήμαν. Εκεί ο Κυριακός τον πυροβόλησε στο κεφάλι, τραυματίζοντάς τον ελαφρά, αλλά καθώς ο Αντύπας προσπάθησε να διαφύγει, ο Κυριάκος τον πυροβόλησε από πίσω και ξεψύχησε λίγο αργότερα στην αγκαλιά του εξαδέλφου του. Ο Κυριάκος συνελήφθη αμέσως και το δικαστήριο προσπάθησε αργότερα να τον απαλλάξει.

Η σωρός του Μαρίνου Αντύπα εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα στο ξενοδοχείο Μουστάκα στη Λάρισα και στις 11 Μαρτίου 1907 ξεκίνησε μια πομπή χιλιάδων οργισμένων αγροτών μέχρι την εκκλησία. Εκφωνήθηκαν αρκετοί λόγοι και ετάφη στο Λασποχώρι. Στις 18 Μαρτίου 1907 έγινε στις Στήλες του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα, πολιτικό μνημόσυνο για τον Μαρίνο Αντύπα, στο οποίο συμμετείχαν 300 περίπου άτομα.

Την επαναστατική προπαγάνδα του Μαρίνου Αντύπα συνέχισαν, κυρίως στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη, διάφοροι άλλοι οραματιστές και προπαγανδιστές, από τους οποίους οι περισσότεροι ήσαν ομοϊδεάτες και συνεργάτες του Αντύπα στο Λαϊκό Αναγνωστήριο «Η Ισότης» και σε άλλες ενέργειες. Η πιο σημαντική περίπτωση από τους συνεχιστές του έργου του Μαρίνου Αντύπα, ήταν ο Σπύρος Αρσένης, ο οποίος γεννήθηκε στην Κεφαλονιά το 1839 και ήταν ράφτης στο επάγγελμα. Συνέχισε την έκδοση της εφημερίδας «Ανάστασις» για έναν ακόμα χρόνο. Ήταν επίσης ανταποκριτής της εφημερίδας «Εργάτης» του Βόλου στην Κεφαλονιά. Αυτός είχε συγκροτήσει μια ομάδα υποστηρικτών της σκέψης του Αντύπα, η οποία συνέχισε τη δράση της μέχρι το 1912, περίπου, αν και το 1910 οι περισσότεροι συνδέθηκαν με τον Πλάτωνα Δρακούλη. Δύο από αυτούς ήταν συνυποψήφιοι με τον τελευταίο στις τότε εκλογές.

Μια άλλη, επίσης, σημαντική περίπτωση ήταν ο φιλόλογος Νικόλαος Μαζαράκης, ο οποίος αναμείχθηκε στη σοσιαλιστική κίνηση της Κεφαλονιάς, της Λευκάδας και της Κέρκυρας, ενώ εξέδωσε τις εφημερίδες «Μαρίνος Αντύπας» το 1908, «Φωστήρ» το 1912 και «Πυρ» τη δεκαετία του 1920, όταν πλέον συμμετείχε στην επίσημη πολιτική. Άλλοι συνεχιστές με διάφορους τρόπους του έργου του Μαρίνου Αντύπα, ήσαν ο διάκονος Ιωάννης Κονιδάρης, ο καλόγηρος Καγκελάρης από το Ληξούρι, ο Δημοσθένης Αρτουλάρης από τη Σάμο, ο Ε. Μοσχόπουλος, ο Π. Μαράτος, ο Σ. Φραγκόπουλος, ο καθηγητής Παναγιώτης Λορεντζάτος, ο Αντώνης Καλαύριος, ο σατυρικός ποιητής, Γεώργιος Μολφέτας, αλλά και αρκετοί μαθητές του Γυμνασίου Αργοστολίου οι οποίοι, κατόπιν προτροπών του Αντύπα, συγκρότησαν το σύλλογο «Πρόδος».

Το κίνημα των παλαιών πολεμιστών

Οι στρατιώτες που παρέμειναν στο μικρασιατικό μέτωπο επί αρκετά χρόνια, επιστρέφοντας στην Ελλάδα, πέρα από τις «ένδοξες» εμπειρίες τους, έφεραν μαζί τους και αρκετές σοσιαλιστικές και επαναστατικές ιδέες. Με την επιστροφή τους το 1922-1923, είχαν ήδη ορκιστεί να τελειώνουν μια και καλή με τους εσωτερικούς εχθρούς τους, δηλαδή τους τσιφλικάδες και τα όργανά τους. Έτσι, άρχισαν να οργανώνονται σε πόλεις και χωριά, αποτελώντας το κίνημα των παλαιών πολεμιστών το οποίο έθεσε άμεσα το ζήτημα της τιμωρίας των υπεύθυνων για τη Μικρασιατική Καταστροφή και την απαλλοτρίωση και αναδιανομή των τσιφλικιών. Ακόμα και μετά την εκτέλεση των «6» στο Γουδί, το κίνημα δεν σίγησε, αλλά απαίτησε θέσεις εργασίας και έθεσε εκ νέου το ζήτημα της διανομής των τσιφλικιών.

Αρχικά, το κίνημα έτεινε προς την υποστήριξη της κυβέρνησης Πλαστήρα-Γονατά, αλλά όταν αυτή προχώρησε σε περιορισμένη απαλλοτρίωση τσιφλικιών χωρίς να λάβει υπ' όψη της τους παλαιούς πολεμιστές, ξέσπασε ένα τεράστιο κίνημα σε όλη τη χώρα το οποίο στράφηκε εναντίον της κυβέρνησης με βίαιο τρόπο.

Μία από τις πρώτες συγκρούσεις του κινήματος με το κράτος ήταν τον Δεκέμβριο του 1921, όταν συλλαλητήριο αγροτών που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα με αρχικό αίτημα την ελεύθερη εξαγωγή λαδιού, μετατράπηκε σε μαχητική αντιπολεμική διαδήλωση. Με πυροβολισμούς και δυναμίτες και με το σύνθημα «Κάτω ο πόλεμος», οι αγρότες έγιναν

κύριοι της πόλης της Κέρκυρας. Διμοιρία στρατού ενώθηκε με το λαό. Οι ενισχύσεις του στρατού και της αστυνομίας όμως επέβαλλαν την τάξη με τη βία.

Τις ίδιες ημέρες, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα διαδήλωση των παλαιών πολεμιστών που κατευθύνθηκε προς τη βουλή. Όταν οι διαδηλωτές έφτασαν εκεί δέχθηκαν επίθεση από τη φρουρά με αποτέλεσμα να αρχίσουν συγκρούσεις κατά τις οποίες συνελήφθησαν 9 άτομα τα οποία φυλακίστηκαν. Τις επόμενες ημέρες ακολούθησε κύμα συλλήψεων και περίπου 300 άτομα συνελήφθησαν εξορίστηκαν σε διάφορα μέρη της χώρας.

Το 1922 στην περιοχή Τυρνάβου-Αμπελώνα, έγινε κατάληψη των εκεί τσιφλικιών που άρχισαν να καλλιεργούνται από τους αγρότες. Οι καταλήψεις τσιφλικιών επεκτάθηκαν και στην περιοχή Καστρακίου-Καλαμπάκας, όπου καταλήφθηκαν τα κτήματα των μοναστηριών. Όταν η κυβέρνηση έστειλε στρατό για να επιβάλλει την τάξη, σε όλα σχεδόν τα χωριά της Θεσσαλίας ξέσπασε ένοπλη εξέγερση. Όλοι, άνδρες και γυναίκες, κυκλοφορούσαν οπλισμένοι.

Η μεγαλύτερη δύναμη του κινήματος των παλαιών πολεμιστών βρισκόταν στη Θεσσαλία. Το 1924 στην περιοχή Τυρνάβου κατελήφθησαν τσιφλίκια. Τον Ιανουάριο του 1925 κατελήφθησαν μοναστηριακές εκτάσεις γης στο Καστράκι Καλαμπάκας. Εναντίον των καταληψιών στάλθηκε δύναμη χωροφυλακής, αλλά στάθηκε ανίκανη να κάμψει τους εξεγερμένους. Τότε στάλθηκε ιππικό από τη Λάρισα. Έγινε αμέσως συγκέντρωση 150 παλαιών πολεμιστών και άλλων στην πλατεία του χωριού. Μπροστά-μπροστά ήταν τραυματίες πολέμου και γυναίκες με ξύλα και άλλα αντικείμενα έτοιμες για σύγκρουση. Στις 2 Φεβρουαρίου 1925 έγινε στα Τρίκαλα συγκέντρωση αλληλεγγύης παλαιών πολεμιστών, αγροτών, αλλά και εργατριών υφαντουργίας, αρκετές χιλιάδες άτομα. Αποφασίστηκε να γίνει πορεία στη Νομαρχία για να απαιτηθεί η αποχώρηση της χωροφυλακής και τους στρατού από το Καστράκι. Στις γέφυρες του ποταμού Ληθαίου οι διαδηλωτές παρέσυραν μαζί τους και τις φρουρές χωροφυλακές που είχαν τοποθετηθεί εκεί. Όταν έφτασαν στη Νομαρχία, ο νομάρχης αρνήθηκε να τους δεχτεί. Τότε το πλήθος κατέλαβε το κτίριο και αναγκάστηκε ο νομάρχης με τη βία να υπογράψει τα αιτήματα. Καλέστηκε ο στρατός ο οποίος διέλυσε το πλήθος με τα όπλα. Το αποτέλεσμα ήταν 6 νεκροί - οι εργάτες Μ. Ράδος, Γ. Ντάλας, Ν. Νταβάρας και Ν. Στεφίκος και οι αγρότες Κ. Βουτσελάς και Δ. Κούτρας - και 45 τραυματίες, μεταξύ των οποίων και ο αγροτιστής, Απόστολος Παγκούτσος. 8

Το κίνημα στο στρατό

Στους κόλπους του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία και εξαιτίας της παράτασης του πολέμου, δημιουργήθηκαν αρχικά κάποιες χαλαρές παρέες, οι οποίες εξελίχθηκαν γρήγορα σε επαναστατικές συγκροτημένες ομάδες και αντιπολεμικούς πυρήνες σε όλες σχεδόν μονάδες του στρατού. Οι πυρήνες αυτοί συνδέθηκαν μεταξύ τους μέσω μιας κεντρικής συντονιστικής επιτροπής. Το ΣΕΚΕ έτρεξε από την αρχή να καθοδηγήσει τους πυρήνες αυτούς, οι οποίοι είχαν στην πλειοψηφία τους ξεπηδήσει αυθόρμητα και έως ένα βαθμό το κατάφερε. Μάλιστα, από τους κόλπους του κινήματος αυτού ξεπήδησαν αρκετά κατοπινά στελέχη του κόμματος αυτού (Πουλιόπουλος, Χαϊνογλου, Νίκολης, Μοναστηριώτης, Ευαγγελόπουλος, Νικολινάκος, Καρασκόγιας και άλλοι, από τους οποίους οι περισσότεροι αργότερα συγκρότησαν την «Αριστερή Αντιπολίτευση» του ΚΚΕ). Οι πυρήνες αυτοί διεξήγαγαν αντιπολεμική προπαγάνδα στους στρατώνες και τα πολεμικά πλοία, κυρίως με τη διανομή χιλιάδων προκηρύξεων, αφού τα μέλη τους ήσαν, όπως είπαμε, στρατιώτες και οι ίδιοι.

Μία από τις πρώτες οργανωμένες (αλλά με στοιχεία αυθόρμητου) στάσεις στο στρατό, σημειώθηκε τον Αύγουστο του 1919, όταν σε μονάδα της 1ης μεραρχίας, 200 στρατιώτες υποστήριξαν συνάδελφό τους που συνελήφθη από το λοχαγό του με δέμα της εφημερίδας «Ριζοσπάστης», που δεν ήταν τότε ακόμα όργανο του ΣΕΚΕ. Οι 200 αυτοί στρατιώτες τον απελευθέρωσαν δυναμικά. Αργότερα, συνελήφθησαν περίπου 10 από αυτούς. Έγραψε ο Άγις Στίνας ανάμεσα στα άλλα, τον Δεκέμβριο του 1982 σε άρθρο με τίτλο «Το κίνημα στο στρατό τότε και τώρα», στο «Περιοδικό για το στρατό»: «Στρατιωτική επαναστατική οργάνωση είχε δημιουργηθεί στο Μικρασιατικό μέτωπο το 1921-22. Υπήρχε μια Κεντρική Επιτροπή, της οποίας το κύριο στέλεχος ήταν ο Παντελής Πουλιόπουλος. Υπήρχαν συγκροτημένες ομάδες σε όλες σχεδόν τις στρατιωτικές μονάδες, που συνδέονταν με αυτή την Κ.Ε.. Αυτή η οργάνωση είχε αναπτύξει μια πολύ σοβαρή αντιπολεμική και αντιμιλιταριστική δράση σ' όλο το μέτωπο.

Η αλήθεια είναι δεν υπήρχε τότε καμιά οργανωμένη αστυνόμευση εκ μέρους του κράτους ή των στρατιωτικών αρχών. Στη Θεσσαλονίκη π.χ. μια ομάδα νέων, δίχως την άδεια της Κεντρικής ή Περιφερειακής Επιτροπής του Κ.Κ., είχαμε αναλάβει και στέλναμε κάθε βδομάδα δέματα με προκηρύξεις, μπροσούρες, «Φωνή του Εργάτη», «Ριζοσπάστη» στο μέτωπο.

...Εδώ είναι ίσως απαραίτητη μια παρατήρηση: Η θέση της Κομμουνιστικής Διεθνούς για υποστήριξη στον Κεμάλ δυσκόλευε τη δική μας προπαγάνδα και την απήχησή της στις μάζες. Τα σωστά για μας συνθήματα, που σωστά εξέφραζαν το περιεχόμενο του αγώνα έπρεπε να ήταν: Συναδέλφωση του ελληνικού και τουρκικού στρατού και κοινή πάλη όλων των εργαζομένων ανεξάρτητα από εθνικότητα, θρησκεία, χρώμα για την ανατροπή του καπιταλισμού και τη δημοκρατία των εργατικών συμβουλίων».

Από το 1921 έως τον Ιούνιο του 1922 κυκλοφορούσε από ομάδα στρατιωτών σε στρατιωτική μεταγωγική μονάδα του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, μια επαναστατική αντιπολεμική εφημερίδα με το όνομα «Ειρήνη». Εκτός από την εφημερίδα αυτή, το κίνημα κυκλοφόρησε και άλλες εφημερίδες και έντυπα στον «ελλαδικό» χώρο, από τα οποία το πιο σημαντικό ήταν η εφημερίδα «Νέος Αγών» που κυκλοφορούσε στα Γιάννινα. Τόσο η εφημερίδα αυτή όσο και η τοπική οργάνωση των παλαιών πολεμιστών ήταν τόσο δραστήρια και επαναστατική που τον Δεκέμβριο του 1924, συνελήφθη ο ηγετικός της πυρήνας και σταμάτησε η κυκλοφορία της εφημερίδας «Νέος Αγών» και κατασχέθηκε το αρχείο της. 9

Στο μεταξύ, τον Οκτώβριο του 1921, στο Ουσάκ της Μ. Ασίας, συνελήφθησαν μερικοί στρατιώτες, οι οποίοι, ανάμεσα στα άλλα, μετέφεραν και αντιπολεμικές μπροσούρες με στρατιωτικό αυτοκίνητο. Στο ίδιο μέρος, στο διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου 1922, ομάδες επαναστατών στρατιωτών προπαγάνδιζαν τη λιποταξία ως το μόνο τρόπο απαλλαγής από τα δεινά του πολέμου. Όμως, οι πιο οργανωμένοι αντιπολεμικοί πυρήνες στρατιωτών δρούσαν στη Σμύρνη, στο Αφιόν Καραχισάρ, στην Κιουτάχεια και τη Φιλαδέλφεια και η πιο αξιόλογη προπαγάνδα γινόταν ανάμεσα στους τηλεγραφητές. Τον Αύγουστο του 1922, στην τοποθεσία Ουτουράκ, κοντά στο Τουλού Μπονάρ, στασίασε ολόκληρος λόχος, με αφορμή την επιμονή του διοικητή του συντάγματος όπου ανήκε να μην αντικαταστήσει το λόχο από τα φυλάκια.

Είναι σχεδόν βέβαιο ότι αν η παρασκηνιακή στήριξη των ξένων δυνάμεων και η έκβαση στο πεδίο της μάχης ευνοούσε τα σχέδια του ελληνικού ιμπεριαλισμού για κατάληψη της Άγκυρας, θα υπήρχε διαφορετική αντιμετώπιση των αντιπολεμικών διεθνιστικών συνθημάτων. Όμως αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι με την ήττα του ελληνικού στρατού μεγάλες μάζες στρατιωτών αναρωτήθηκαν τι δουλειά έχουν στα βάθη της Τουρκίας και ποιοι υπήρξαν οι πληθυσμοί που τους κάλεσαν. Η κατάρρευση του μετώπου οδήγησε στην κατάρρευση της μέχρι πρότινος εθνικής ή όποιας άλλης συνείδησης. Έτσι, καθ' όλο σχεδόν το διάστημα της υποχώρησης του ελληνικού στρατού, η πειθαρχία είχε εκλείψει εντελώς και οι αξιωματικοί ήταν ανίσχυροι και είχαν χάσει τη δύναμη επιβολής τους στους στρατιώτες. Στο Σαλιχλί ένας συνταγματάρχης λίγο έλειψε να λιντσαριστεί. Στη Φιλαδέλφεια περίπου 10.000 στρατιώτες επιχείρησαν να επιτεθούν σε αξιωματικούς επειδή τους συνέστησαν να φύγουν με τα πόδια και όχι με το τραίνο. Στη Σμύρνη διάφοροι τοπικοί παράγοντες και φιλοπόλεμοι Έλληνες, αποφάσισαν να αντισταθούν στον επερχόμενο τουρκικό στρατό, συγκροτώντας νέο σώμα και όσοι στρατιώτες πήγαιναν εκεί προερχόμενοι από το μέτωπο γινόταν προσπάθεια να στρατολογηθούν ξανά. Αλλά χιλιάδες στρατιώτες διέσπασαν τους κλοιούς των πρώτων και κατέκλυσαν το κέντρο της πόλης, διαδηλώνοντας με συνθήματα «Άμεση απόλυση» και «Απολυτήριο». Μόλις ένας δεκανέας ύψωσε μια κόκκινη σημαία, το πλήθος των στρατιωτών άρχισε να φωνάζει «Αυτή θα μας πάει στα σπίτια μας», «Κάτω ο πόλεμος και οι γαλονάδες» και άλλα. Η διαδήλωση κατευθύνθηκε στο στρατηγείο, όπου το πλήθος προκάλεσε αρκετές ζημιές και ανάγκασε το στρατηγό, Βλαχόπουλο, να υπογράψει την απόλυση όλων την ίδια μέρα.

Στις 6 Σεπτεμβρίου 1922, στο Διδυμότειχο, σημειώθηκε εξέγερση του 59ου συντάγματος μόλις ανακοινώθηκε στους στρατιώτες ότι την επόμενη ημέρα έπρεπε να φύγουν για το μέτωπο του Μπαμπά Εσκή, ξεγελώντας τους ταυτόχρονα, γιατί οι αξιωματικοί τους είχαν υποσχεθεί απόλυση. Τότε σημειώθηκε ένοπλη εξέγερση στρατιωτών της Ρεδαιστού, οι οποίοι, με μια κόκκινη σημαία, είχαν καταλάβει ένα τραίνο και από όπου περνούσαν ενώνονταν και απλοί άνθρωποι μαζί τους. Στην εξέγερση αυτή προσχώρησε και το 59ο σύνταγμα. Τις ίδιες στιγμές, αρκετές άλλες μονάδες της Θράκης είχαν εξεγερθεί και αυτές, απαιτώντας άμεση απόλυση. Μια μεγάλη διαδήλωση οπλισμένων στρατιωτών μπήκε στην πόλη του Διδυμότειχου και σταμάτησε ένα τραίνο με τη βία.

Στο πολεμικό ναυτικό υπήρξαν, επίσης, ανάλογες κινητοποιήσεις από το 1922, με στάσεις και άλλες ενέργειες των ναυτών, που απαιτούσαν άμεση απόλυση των εφέδρων και ειδικά εκείνων που υπηρετούσαν συνεχώς επί 4 και 5 χρόνια. (Αλλά και τα κατοπινά χρόνια σημειώθηκαν στάσεις στο ναυτικό. Όπως κατά τη διάρκεια της απεργίας των εργατών μεταφοράς του Πειραιά του 1925, όπου οι ναύτες, όχι μόνο αρνήθηκαν να γίνουν απεργοσπάστες, αλλά και σαμποτάρισαν το ηλεκτρικό εργοστάσιο Φαλήρου. Όπως το 1926, όταν σημειώθηκε μαζική στάση των κληρωτών του Πόρου με αίτημα 18μηνη θητεία).

Το 1925 το ελληνικό κράτος και ειδικά η δικτατορία του Πάγκαλου, προσπάθησε να συγκροτήσει εκ νέου ένα δυναμικό στρατό και τα νέα αμούστακα παιδιά, που δεν είχαν γνωρίσει ακόμα τότε τη φρίκη του πολέμου, ήταν ό,τι έπρεπε για τα σχέδιά του. Τότε εξεγέρθηκε ο Όρχος Αεροπορίας Θεσσαλονίκης με αφορμή την επίσκεψη του τότε οικουμενικού πατριάρχη στην πόλη και με συνθήματα για άμεση απόλυση, 12μηνια θητεία και άλλα, έκανε τους μιλιταριστές και τους συνοδοιπόρους τους να τα χάσουν. Αλλά το καθεστώς συνήλθε και εγκαινίασε πρωτοφανή τρομοκρατία. Συνελήφθησαν 154 στρατιώτες και αεροπόροι της Θεσσαλονίκης και παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο, ενώ χρησιμοποιούνταν και διάφορα βασανιστήρια σε βάρος τους, όπως το ξύλο με το βούρδουλα και οι εικονικές εκτελέσεις. Τελικά, δέκα από τους συλληφθέντες μεταφέρθηκαν δεμένοι στο φρουραρχείο, όπου ήδη βρίσκονταν φυλακισμένοι άλλοι 40 στρατευμένοι από όλα τα σώματα, ενώ οι υπόλοιποι απολύθηκαν. Οι στρατιώτες αυτοί μετέπειτα μεταφέρονταν από φυλακή σε φυλακή και από εξορία σε εξορία.

Ξεχωριστή θέση στους τόπους εξορίας των κομμουνιστών και άλλων επαναστατών στρατιωτών κατείχε το στρατόπεδο Καλπακίου, κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Το Καλπάκι ήταν πραγματικό κάτεργο, η τελευταία λέξη των εγκλημάτων της τότε κυρίαρχης τάξης, που ξεσήκωσε, όχι μόνο την οργή μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού αλλά και ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών, ακόμα και κυβερνητικών και άλλων χωρών.

Ο Ιωάννης Ζερβός

Ένας από εκείνους τους διανοούμενους που βοήθησαν στη διάδοση των ριζοσπαστικών ιδεών ήταν ο Ιωάννης Ζερβός. Ο Ιωάννης Ζερβός, γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1875. Καταγόταν από τη γνωστή και παλαιά οικογένεια των Ζερβών της Κεφαλονιάς. Ήταν δημοσιογράφος, λόγιος, συγγραφέας, ποιητής, λεξικογράφος, μεταφραστής και φιλοσοφικός στοχαστής. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθήνας και αναγορεύτηκε σε διδάκτορά της. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του, τη δεκαετία του 1890, συνεργάστηκε με την εφημερίδα «Σοσιαλιστής» του Σταύρου Καλλέργη. Την ίδια εποχή, ήταν δραστήριο μέλος του Κοινωνικού Συνδέσμου, ο οποίος ιδρύθηκε το 1891 από ένα στενό κύκλο διανοουμένων της εποχής και εξέδωσε, από τον Απρίλιο έως τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, το έντυπο «Η Κοινωνία». 10 Ως φοιτητής παρακολούθησε, επίσης, φιλολογικά μαθήματα και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Παρίσι και άλλα ευρωπαϊκά κέντρα. Μετά το τέλος των σπουδών του, εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου ασκώντας το επάγγελμα του δικηγόρου.

Ανέπτυξε κοινωνική και φιλολογική δράση από νεαρή ηλικία και το 1889 εξέδωσε στην Κέρκυρα το βιβλίο «Κοινωνικές Εικόνες», ενώ από την Αλεξάνδρεια δημοσίευε συχνά σε περιοδικά της Αθήνας δοκίμια, κριτικές και ποιήματα με το ψευδώνυμο Αρέτας. Το 1905 σταμάτησε να εργάζεται ως δικηγόρος και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου ασχολήθηκε με όλα τα είδη του λόγου. Ήταν από τους πρώτους συνεργάτες του λογοτεχνικού περιοδικού «Παναθήναια» και συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες και περιοδικά της εποχής.

Επίσης, έκανε αρκετές μεταφράσεις και μεταξύ άλλων μετέφρασε την «Αναρχία» του Π. Κροπότκιν, στην οποία έγραψε και τα «Προλεγόμενα». Η μετάφραση αυτή εκδόθηκε αρχικά στην Αθήνα το 1924, αλλά υπήρξαν και άλλες εκδόσεις τις επόμενες δεκαετίες. 11 Αργότερα, έγινε αρθρογράφος της εφημερίδας «Λαός», στην οποία δημοσίευσε αρκετά άρθρα, όπως το «Βιομήχανοι και εργάται» (24 Μαΐου 1914) και «Διατί μας χρειάζεται ο Λαός» (7 Ιουνίου 1914). 12

Ο Ιωάννης Ζερβός, αν και είχε μια «εκκεντρική» άποψη για το σοσιαλισμό και στο σημαντικό του μεταφραστικό έργο πρότεινε πάντα τις δικές του προτάσεις για το πού έπρεπε να κατευθυνθεί το σοσιαλιστικό κίνημα, όπως αναφέρεται σε βιογραφία του στο Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό (τόμος 4): «Υπήρξε ελεύθερος στοχαστής με φιλοσοφική διάθεση και προώθησε τις φιλοσοφικές ιδέες στην Ελλάδα. Ελκύεται από το μύθο και τον χρησιμοποιεί με φιλοσοφικό τρόπο για να φανερώσει τον προβληματισμό του γύρω από έννοιες όπως ο πόθος και η ηδονή, η δόξα και η γνώση, η ομορφιά και η αγάπη. Τα έργα του φανερώνουν τη συνεργασία λογικής και φαντασίας, λόγου και αίσθησης και τονίζουν τη σπουδαιότητα της συνείδησης. Βαθύς γνώστης, διαφόρων φιλοσοφικών θεωριών και ιδεών, ο Ζερβός καταλήγει στο συμπέρασμα πως σκοπός του ανθρώπου είναι η αγάπη, το αντίθετο ιδανικό του εγώ. Είχε κυρίως επηρεαστεί από τη φιλοσοφία του Νίτσε, την οποία προσπάθησε να εκλαϊκεύσει με προσωπικό όσο και συμβολικό τρόπο. Αν και επηρεασμένος από τη νιτσεική διδασκαλία για την εξουσία του ατόμου, κλίνει προς τον αλτρουισμό και προβάλλει τα ανθρωπιστικά ιδεώδη». Πέθανε στην Αθήνα το 1943.

Ο Στέλιος Αρβανιτάκης και η Κομμουνιστική Ένωση

Στο Έκτακτο Εκλογικό Συνέδριο του ΣΕΚΕ, τον Οκτώβριο του 1920, το Τμήμα Καβάλας και αρκετά μέλη των Τμημάτων Αθήνας, Πειραιά και Πάτρας, με κύριους εκφραστές τους Ευάγγελο Παπαναστασίου και Στέλιο Αρβανιτάκη, τάχθηκαν εναντίον της συμμετοχής του ΣΕΚΕ στις εκλογές, υποστηρίζοντας ότι η αποχή από τις εκλογές πρέπει να συνοδευτεί και από επαναστατική προπαγάνδα.

Να πώς εννοούσε ο Στέλιος Αρβανιτάκης την αποχή από τις εκλογές (διαβάζουμε στα Πρακτικά του Έκτακτου Εκλογικού Συνεδρίου όπως δημοσιεύτηκαν στον «Ριζοσπάστη» τον Οκτώβριο του 1920): «Πολλοί σύντροφοι θεωρούν ότι η αποχή θα μας φέρει αδράνειαν, τούτο όμως δεν είναι ορθόν, διότι η δράσις μας δεν στρέφεται μόνον περί το κοινοβούλιο. Ένα κομμουνιστικό κόμμα απέχον θα κάμει διηλασίαν δράσιν παρά αν συμμετείχε. Ο σ. Αρδίττι νομίζει ότι η αποχή μας θα είναι νίκη των αστικών κομμάτων, τα οποία δια των καταδιώξεων θα μας κρατούν μακράν της δράσεως. Μήπως όμως αναλαβόντες τον κομμουνιστικόν αγώνα δεν έχομεν υπ' όψιν μας καταδιώξεις; Πρέπει, πριν ψροντίσωμεν δια την επιτυχίαν βουλευτών, να φροντίσωμεν δια την οργάνωσιν συμπαγούς εργατικής δυνάμεως, διότι αν στείλωμεν βουλευτάς τους οποίους η αστική τάξις ήθελε καταδιώξει, τότε ποία εργατική δύναμις ήθελεν ορθωθεί προς υπεράσπισίν των;... Ας έχωμεν υπ' όψιν μας ότι διαφυλάττοντες τας δυνάμεις μας και κάμνοντες δράσιν αποχής, θα προσκομίσωμεν μεγαλυτέραν ωφέλειαν. Δι' όλους αυτούς τους λόγους, και ένεκα της επικρατούσης τρομοκρατίας, κηρύσσομαι υπέρ της αποχής μετά της δράσεως».

Υπερίσχυσε, όμως, η πρόταση της ηγεσίας και όσοι διαφώνησαν με αυτή αποτέλεσαν από τη στιγμή εκείνη την αριστερή πτέρυγα του κόμματος και εξέδωσαν το περιοδικό «Κομμουνισμός».

Στις 9 Απριλίου 1924, μέλη του ΚΚΕ από τα Τμήματα Πειραιά, Πάτρας, Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Σύρου, Καρδίτσας και Βόλου, που αποχώρησαν ή διαγράφηκαν για ιδεολογικούς λόγους από το κόμμα συγκρότησαν την Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδας (Κ.Ε.Ε.), η οποία εξέδωσε το περιοδικό «Κομμουνιστικό Βήμα». Το πιο πολυάριθμο και δραστήριο τμήμα της οργάνωσης αυτής ήταν αυτό του Πειραιά. «Ηγέτες» της Κομμουνιστικής Ένωσης ήσαν ο δικηγόρος Ευάγγελος Παπαναστασίου και ο Στέλιος Αρβανιτάκης, οι οποίοι τάχθηκαν εναντίον των σοσιαλδημοκρατικών στοιχείων που έτειναν να κυριαρχήσουν τότε μέσα στο ΚΚΕ και είχαν, ο μεν πρώτος, μάλλον αναρχίζουσες ιδέες, ο δε δεύτερος ξεκάθαρα αναρχοκομμουνιστικές απόψεις και γι' αυτό συγκέντρωσαν τη λύσσα και τα πυρά του ΚΚΕ, το οποίο τους χαρακτήριζε «τυχοδιώκτες».

Παρ' όλα αυτά, φαίνεται ότι η Κ.Ε.Ε. δεν μπόρεσε να κάνει πολλά πράγματα, για δύο, κυρίως, λόγους: από τη μια, το τεταμένο πολιτικό κλίμα με την έλευση της δικτατορίας και, από την άλλη, το συκοφαντικό πόλεμο που εξαπέλυσε το ΣΕΚΕ (Κ) εναντίον της οργάνωσης. Μετά από ένα χρόνο σχεδόν ύπαρξης, η οργάνωση υπολειπομένη και τον Φεβρουάριο με Μάρτιο του 1925 διαλύθηκε από τα απανωτά χτυπήματα της δικτατορίας. 14

Η Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδας είχε περίπου 250 μέλη σε πανελλαδική κλίμακα, διατηρούσε γραφεία της στον Πειραιά καθώς και μορφωτικό τμήμα όπου παραδίδονταν μαθήματα Πολιτικής Οικονομίας και Μαρξισμού.

Ένας από αυτούς που έπαιξαν σημαντικό ρόλο ως ένας από τους θεωρητικούς της οργάνωσης ήταν ο Κώστας Βαφειάδης, ο οποίος ήταν μορφωμένος και γλωσσομαθής και καταγόταν μάλλον από τη Ρωσία. Άλλο σημαντικό στέλεχος υπήρξε ο Νίκος Μαράκης, από τον Πειραιά, γλωσσολόγος και διανοούμενος. 15 Επίσης, ο Χρυσάνθος Καραμούζης, ο οποίος γεννήθηκε το 1903 στη Χαλκίδα, ήταν και αυτός από τα στελέχη της οργάνωσης. 15

Ο δικηγόρος Ευάγγελος Παπαναστασίου ήταν και αυτός από τη Χαλκίδα. Ενόσω ήταν ακόμα μέλος του ΣΕΚΕ, προπαγάνδιζε τις αρχές της Γ' Διεθνούς και κυκλοφόρησε τα βιβλία «Η Κομμούνια του Παρισιού» και «Τα Βαλκάνια του ΙΕ' αιώνας εν σχέσει με το ανατολικόν Ζήτημα». Δημοσίευσε ακόμα αρκετά άρθρα. Σύμφωνα με τον Π. Νούτσο, ο Παπαναστασίου μετά τη διάλυση της Κ.Ε.Ε. απείχε από κάθε πολιτική δράση.

Όσον αφορά την ιστορία του Στέλιου Αρβανιτάκη, να σημειωθεί ότι το 1920 στάλθηκε από το κόμμα στην Πάτρα, για να προετοιμάσει το έδαφος για τη συγκρότηση τμήματος και στην αχαϊκή πρωτεύουσα, αλλά η αστυνομία παρακολουθούσε άγρυπνα τις κινήσεις του και τον συνέλαβε. Να πώς περιέγραφε η εφημερίδα «Νεολόγος» στις 4 Απριλίου 1920 τα γεγονότα:

Είνε οπαδός του Μπεναρόγια

Η προπαγανδιστική του ενέργεια

Εις την αστυνομική αρχήν είχε προ ημερών καταγγελθεί, ότι αφίκετο εξ Αθηνών κάποιος Αρβανιτάκης ονόματι, αντιπρόσωπος των εν Αθήναις και Πειραιεί Σοσιαλιστών προς τον σκοπόν της συμπήξεως και εν Πάτραις Σοσιαλιστικού Κόμματος εκ των εργατών.

Η αστυνομική αρχή παρηκολούθει τον Αρβανιτάκη αυτόν, όστις διαρκώς συναναστρέφετο τους διαφόρους εργάτας, εσύχναζεν εις το Εργατικόν Κέντρον, ειργάζετο ως σιγαροποιός και έπαιξε τακτικά εις το καφενείον. Τελευταίως εξακρίβωσεν η αστυνομία, ότι ο Αρβανιτάκης διέδιδε Σοσιαλιστικάς αρχάς εις τους εργάτας και ιδίως εξεφράζετο εναντίον του πολέμου, διανέμων προς τούτο φύλλα της εν Αθήναις εκδιδομένης Σοσιαλιστικής εφημερίδος «Εργατικός Αγών», άμα δε και φυλλάδια τινά με Μπολσεβικικάς αρχάς, ιδέας και κηρύγματα προς τους εργάτας.

Κατόπιν αυτού η αστυνομική αρχή ενεργήσασα ερεύνας εις το Εργατικόν Κέντρον και εις το δωμάτιον του εν λόγω Αρβανιτάκη, ανεύρε και κατέσχε φυλλάδια Μπολσεβικικά φέροντα τον τίτλον «Οι Μπολσεβίκοι και τα Σοβιέτ» ως και φύλλα του «Εργατικού Αγώνος» εις εν των οποίων δημοσιεύεται άρθρον κατά του πολέμου. Ο Διευθυντής της αστυνομίας κ. Καλοχριστιανάκης τηλεγραφικώς εξήτησε παρά της λογοκρισίας εν Αθήναις πληροφορίας, εάν τω εν «Εργατικώ Αγώνι» δημοσιευόμενον αντιπολεμικόν άρθρον ελογοκριθή. Εις το τηλεγράφημα αυτό η λογοκρισία Αθηνών απήντησεν ότι το φύλλον αυτό και συνεπώς το αντιπολεμικόν άρθρον του «Εργατικού Αγώνος» δεν διήλθε της λογοκρισίας και παρανόμως εκκυκλοφόρησεν.

Εκ των ανακρίσεων αίτινες ενηργήθησαν προέκυψεν ότι ο Αρβανιτάκης ούτος είναι εκ των οπαδών του Μπεναρόγια, τας αρχάς του οποίου εκήρυττεν εις τους εργάτας κατηχών αυτούς και διενεργών ευρείαν προπαγάνδαν υπέρ του Σοσιαλισμού, άμα δε επιδιώκων την ίδρυσιν και εν Πάτραις Σοσιαλιστικού κόμματος.

Απολογούμενος, ο Αρβανιτάκης ανέφερεν, ότι αυτός δεν έχει ιδιαίτερην πατρίδα, διότι πατρίς δια τον άνθρωπον είναι κάθε τόπος, άμα δε ότι έχει αντιμιλιταριστικάς αρχάς, ότι είναι κατά παντός πολέμου και ότι οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι είναι αδελφοί.

Ο Αρβανιτάκης παρεπέμφθη όπως δικασθή εις το Στρατοδικείον την προσεχή Δευτέραν.

Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, ο Αρβανιτάκης παρουσιάστηκε στο Στρατοδικείο Πάτρας και ο «Νεολόγος» έγραψε τα παρακάτω στις 7 Ιουλίου 1920:

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΟΥ

Χθες εισήχθη εις το Στρατοδικείον προς εκδίκασιν η υπόθεσις του συλληφθέντος σοσιαλιστού Στυλιανού Αρβανιτάκη, ως διανέμοντος σοσιαλιστικά φυλλάδια και εφημερίδας του «Εργατικού Αγώνος» αι οποίαι δεν είχαν λογοκριθή και περιείχον άρθρον κατά του πολέμου και ιδέας σοσιαλιστικάς.

Του δικαστηρίου προήδρευεν ο κ. Κατσαίτης, Β. Επίτροπος δε παρίστατο ο κ. Διον. Λεόντιος, Συνήγορος του κατηγορουμένου παρέστη ο εξ Αθηνών από του Σοσιαλιστικού εκεί Κέντρου δικηγόρος κ. Παπαναστασίου.

Εξητάσθησαν πέντε εν όλω μάρτυρες, εν οίς και ο Διευθυντής της αστυνομίας κ. Καλοχριστιανάκης, βεβαιώσας την κυκλοφορίαν των σοσιαλιστικών φυλλαδίων και εφημερίδων υπό του κατηγορουμένου.

Ο κ. Αρβανιτάκης, απολογούμενος είπεν ότι ούτος εστάλη εξ Αθηνών υπό του Σοσιαλιστικού Κέντρου προς διάδοσιν των Σοσιαλιστικών αρχών, προς τούτο δε και της εφημερίδος «Εργατικός Αγών», της οποίας δεν είναι αυτός εκδότης ούτε διευθυντής, συνεπώς δεν φέρει και την ευθύνην της μη λογοκριθείσης αρθρογραφίας, ήτις βαρύνει τον διευθυντήν του φύλλου. Ανέπτυξε τας σοσιαλιστικάς του αρχάς, εδικαιολόγησεν, ότι λέγων τους Τούρκους και Βουλγάρους αδελφούς εννοεί τους εργάτας τοιούτους οίτινες όλοι είναι αδελφοί προς αλλήλους και τέλος εξήτησεν την απαλλαγήν του εκ της κατηγορίας.

Ο Β. Επίτροπος κ. Λεόντιος ακολούθως, δια θαυμασίας και ευγλώττου αγορεύσεως, ήτις διήρκεσεν επί μίαν και πλέον ώραν, υπεστήριξε την κατηγορίαν. Μεθ' ό ο συνήγορος κ. Παπαναστασίου υπεστήριξε δια σθεναρής αγορεύσεως την αθωότητα του πελάτου του, αναπτύξας τας σοσιαλιστικές θεωρίας εκ των οποίων ούτος εμφορείται.

Το Δικαστήριον την 8ην μ.μ. απεσύρθη εις διάσκεψιν, μεθ' ό ανήγγειλε την απόφασίν του, δι' ής εκηρύσσεται ο κατηγορούμενος αθώος, διότι τα φύλλα της εφημερίδος τα οποία εκκυκλοφόρησεν ευθύνουν τον διευθυντήν αυτής δια τα επιλήψιμα άρθρα και δια την μη παράδοσιν αυτών εις την λογοκρισίαν.

Ο Στέλιος Αρβανιτάκης ήταν αυτός που, μαζί με άλλους, τελικά, ίδρυσε το Τμήμα Πάτρας του ΚΚΕ, παρά τη σύλληψη και την παραπομπή του στο τοπικό Στρατοδικείο. Αργότερα, ο Στέλιος Αρβανιτάκης ήταν από τα μέλη εκείνα της Κομμουνιστικής Ένωσης που με την οριστική διάλυσή της δεν επανήλθαν στο ΚΚΕ. Είναι ιστορικά διαπιστωμένο ότι είχε αναρχοκομμουνιστικές απόψεις, αλλά δεν υπάρχουν περαιτέρω διαθέσιμα ιστορικά στοιχεία για τον κοινωνικό αυτό αγωνιστή. Ο Άγις Στίνας, πάντως (όπως και πιο πρόσφατα ο Γιάννης Ταμτάκος), αναφέρουν ότι οι πληρωμένοι δολοφόνοι της ΟΠΛΑ, ανάμεσα σε άλλους, δολοφόνησαν κατά τη διάρκεια της κατοχής και τον Στέλιο Αρβανιτάκη. 16

Ο Νίκος Βέλμος

Το πραγματικό του όνομα είναι Νίκος Βογιατζάκης. Γεννήθηκε στην Πλάκα το 1890 από πάμφτωχους γονείς και από μικρός επέδειξε μίαν ιδιαίτερη φιλομάθεια, η οποία τον οδήγησε αταλάντευτα στο διαπρύσιο μονοπάτι της αυτογνωσίας και της αυτομόρφωσης. Λάτρης του συνόλου της τέχνης και ακραιφνής εραστής του σαιξπηρικού έργου, ασχολείται από πολύ νεαρός με το θέατρο, την ζωγραφική και την συγγραφή πονημάτων κάθε είδους. Ένθερμος αναρχικός, δεν διστάζει να αναπτύσσει, ευκαιρίας δοθείσης, τις απελευθερωτικές του ιδέες μεγαλοφώνως κι άφοβα. Για τον λόγο αυτό συλλαμβάνεται και φυλακίζεται στις φυλακές Αβέρωφ το 1916. Στο διάστημα μάλιστα αυτό συγγράφει και το αφήγημα Ιστορία ενός παιδιού· καίπερ, θα εκδοθεί μετά τον θάνατο του (1936).

Όντας αμετανόητος για τις αναρχικές του απόψεις, εκδίδει δέκα έτη αργότερα το σατυρικό περιοδικό «Φραγκέλιο». Αφενός, ασκεί έντονη κριτική σε πολιτικούς, εφημερίδες, δημοσιογράφους, αργυρώνητους λογοτέχνες και στον ακαδημαϊσμό εν γένει και, αφετέρου, παρουσιάζει τις απελευθερωτικές του ιδέες στους ενδιαφερομένους εντός των κοινωνικών τειχών. Το εν λόγω έντυπο πρωτοεκδίδεται τα χριστούγεννα του 1926, εν αρχή ως τετρασέλιδη εβδομαδιαία εφημερίδα, ενώ από το 1928 μετατρέπεται σε μηνιαίο δεκαεξασέλιδο περιοδικό, κυρίως για οικονομικούς λόγους. Η έκδοση του παύει την άνοιξη του 1929.

Ο ίδιος υπήρξε επιρρεπής σε πάσης φύσεως καταχρήσεις· χρήστης ναρκωτικών ουσιών και συστηματικός θαμώνας στο Μπάγκειον (επί της πλατείας Ομονοίας), όπου μιλούσε ακαταπαύστως για τον Προυντόν, τον Μπακούνιν και το εν γένει αστείρευτο πάθος του για την ελευθερία. Στα χρόνια, λοιπόν, της πατριαρχικής χολέρας, όπου η γυναίκα εξουσιαζόμενη «όφειλε» να εξέλθει μονίμως από την πατρική της κάμαρα, μόνον άμα τη υπογραφή του προικοσυμφώνου, ο Βέλμος υποστήριζε την πλήρη ελευθερία της στις ερωτικές επιλογές, άνευ σκιών και ταλαντεύσεων. Για τον λόγο αυτό ελκυόταν κυρίως από γυναίκες που το τότε κοινωνικό γίνεσθαι στιγμάτιζε ανερευθρίαστα για τον ερωτικό τους βίο.

Η εφημερίδα «Η Αναρχία»

Γύρω στο 1930, στην Αθήνα, κάποιος με τα αρχικά Θ.Γ. εξέδιδε μια χειρόγραφη εφημερίδα με τον τίτλο «Η Αναρχία», αλλά δεν υπάρχουν περισσότερα διαθέσιμα στοιχεία για τον εκδότη ή τους εκδότες της εφημερίδας αυτής. Ωστόσο, κρίνοντας από ένα φύλλο (τεύχος 11) της εφημερίδας που έπεσε στα χέρια μας, η εφημερίδα αυτή φαίνεται ότι δεν ακολούθησε μια ξεκάθαρη αναρχική παρέμβαση ή τάση, αλλά, μάλλον, κινούνταν σε πιο αριστερές θέσεις από αυτές του ΚΚΕ. Στο φύλλο 11 (23 Φεβρουαρίου 1930), λοιπόν, δημοσιεύεται μικρό άρθρο με τίτλο «Το πρόγραμμα της εφημερίδος μας»:

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΜΑΣ

- 1) Υπέρ της καταργήσεως της ιδιοκτησίας, του κεφαλαίου και των μέσων παραγωγής, και της κρατικοποιήσεως αυτών.
- 2) Υπέρ της καταργήσεως των κοινωνικών τάξεων, και απονομής ισότητας, δικαιοσύνης και ελευθερίας.
- 3) Υπέρ της υποχρεωτικής εκπαιδεύσεως.

- 4) Υπέρ της υποχρεωτικής εργασίας.
- 5) Υπέρ της καταργήσεως κάθε αρχής. Αποκαταστάσεως της κοινωνικής συνειδητοποιήσεως του ανθρώπου, αναρχικής κοινωνίας ή αυτοδιαθέσεως του ατόμου. «Ο συ μισείς ετέρω μη ποιήσεις».
- 6) Υπέρ της λογικής οργανώσεως της παραγωγής και της καταναλώσεως των ειδών της ανάγκης.
- 7) Υπέρ της μεταφυσικής διαλεκτικής και κατά του ιστορικού υλισμού.
- 8) Ο άνθρωπος λογικό ον και ουχί άλογον ζών μηχανικόν.
- 9) Συνεργασία μετά του Κ.Κ. και των Σ. τοιούτων της τε Β', Γ' Διεθνούς μέχρις οριστικής καταργήσεως των τάξεων του κεφαλαίου και της ιδρύσεως αναρχικής σοσιαλιστικής κοινωνίας. Θ.Γ.

Την ίδια εποχή, δηλαδή την εποχή της δικτατορίας του Μεταξά, οι άντρες του διοικητή της Ασφάλειας Αθήνας Μανιαδάκη, έκαναν συχνές εφόδους και έρευνες, εκτός των άλλων, σε ένα καφενείο της οδού Εμμανουήλ Μπενάκη, στο οποίο σύχναζαν μερικοί νέοι ποιητές, διανοούμενοι, καλλιτέχνες και άλλοι, για να εντοπίσει και να συλλάβει τον εκδότη ή τους εκδότες (γιατί και πάλι δεν έχουμε τα απαιτούμενα ιστορικά στοιχεία) ενός περιοδικού το οποίο κυκλοφορούσε υπόγεια, με το όνομα «Ανατροπή» και με υπότιτλο «Όργανον της ανθρωπιστικής ιδέας και του διεθνούς επαναστατικού συνδέσμου και διερμηνέας της σοσιαλιστικής επιστήμης και χρονογράφησης της αναρχιστικής κινήσεως του χρόνου» (!)

Τέλος, σύμφωνα με τον πρώην εισαγγελέα Παύλο Δελαπόρτα («Το ημερολόγιο ενός Πιλάτου»), στην Ακροναυπλία εξόριστος ανάμεσα στα μέλη του ΚΚΕ και τους τροτσκιστές, υπήρξε και ο Παναγιώτης Φλωριάς, έμπορος ραπτομηχανών από το Βόλο. Αυτός, γράφει ο συγγραφέας, ήταν αναρχοσοσιαλιστής και υποστηρικτής των απόψεων του Λέοντα Τολστόι και έμεινε στην εξορία μέχρι τα 75 του χρόνια, επειδή αρνιόταν να υπογράψει δήλωση μετανοίας.

Σημειώσεις

1. Κατά κάποιες εκδοχές ήταν η πρώτη ίσως επαναστατική αντιεξουσιαστικών τάσεων εφημερίδα.
2. Δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα «Αντι-Τύπος της Πάρου» (στο τεύχος 3, χειμώνας 2003) και αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Άποψη» Σύρου στο τεύχος 119, τον ίδιο χρόνο.
3. Ο Σπύρος Μελάς άρχισε να δημοσιογραφεί στην αθηναϊκή εφημερίδα «Άστυ» το 1901 και το 1904 κυκλοφόρησε το πρώτο του πεζογράφημα με τον τίτλο «Αγνή». Το 1905 κυκλοφόρησε το μυθιστόρημα «Μαύροι Άνθρωποι» το οποίο είχε σοσιαλιστικό περιεχόμενο, ενώ κυκλοφόρησε ακόμα δύο πεζογραφήματα τη «Γεροντοκόρη» (1906) και τα «Μυστήρια του Πειραιά». Σύμφωνα με τον Γιάνη Κορδάτο, ο Μελάς έγινε περισσότερο γνωστός ως δημοσιογράφος, χρονογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Το πρώτο του θεατρικό με τίτλο «Ο γιός του Ίσκιου» κυκλοφόρησε το 1907, στο οποίο φάνηκαν οι επιρροές του από τον Ίψεν και τους Ρώσους αναρχικούς. Άλλα θεατρικά του έργα ήταν το «Κόκκινο πουκάμισο» (1909), το «Χαλασμένο Σπίτι» (1909) και το «Άσπρο και μαύρο» (1924). Μετά το «Άστυ» εργάστηκε στις εφημερίδες «Πατρίς» και «Χρόνος» και από το 1911 στη «Νέα Ημέρα» (στην οποία έστειλε ανταποκρίσεις – εν είδει αντιπολεμικών και φιλειρηνικών μανιφέστων – από το μέτωπο των Βαλκανικών Πολέμων ως λοχίας του πυροβολικού) και, αργότερα, σε όλες σχεδόν τις αθηναϊκές εφημερίδες. Ήταν από τους πρώτους που στις στήλες της εφημερίδας «Χρόνος» υπεράσπισε τα δικαιώματα των εργατών. Από τη δεκαετία του 1920, όμως, άλλαξε ιδέες και ειδικά με την κυκλοφορία του θεατρικού του «Μια νύχτα μια ζωή». Στη δεκαετία του 1950 κυκλοφορούσε το περιοδικό «Ελληνική Δημιουργία».
4. Το 1927-1928 συμμετείχε στην ίδρυση κάποιου βραχύβιου Εργατικού Κόμματος Ελλάδας, σοσιαλδημοκρατικών αποκλίσεων.
5. Ο Παναγιώτης Νούτσος αναφέρει, ότι ο Νίκος Δούμας από το 1915 άρχισε σταδιακά να οδεύει από τις αναρχοσυνδικαλιστικές αντιλήψεις στο μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό, συνδέθηκε με τον Πλάτωνα Δρακούλη και έγινε μέλος του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Ο Κορδάτος, επίσης, αναφέρει ότι και οι δύο γιοι του Ν. Δούμα, Γιώργος και Αντώνης, προσχώρησαν και αυτοί στον μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό, γεγονός που επιβεβαιώνει και ο Π. Νούτσος. Ωστόσο, ο Γ. Δούμας ήταν στέλεχος της αριστερής πτέρυγας του ΣΕΚΕ η οποία αποχώρησε ή διαγράφηκε από το κόμμα και εξελίχθηκε στην Κομμουνιστική Ένωση.

6. Κατά τον τοπικό ιστορικό Γ. Ζούμπο, η οργάνωση αυτή ιδρύθηκε το 1894.
7. Άλλοι σοσιαλιστές που έπαιξαν και αυτοί σημαντικό ρόλο στο επαναστατικό κίνημα της Κέρκυρας εκείνη την εποχή ήταν εκτός από τον Άγι Στίνα, ο Δημοσθένης Λιγδόπουλος, ο Φρ. Τζουλλάτι, ο Μιχ. Οικονόμου, ο Νίκος Δούμας (που θα τον συναντήσουμε αργότερα στην Αίγυπτο), οι ποιητές Νίκος Λευτεριώτης και Σπύρος Νικοκάβουρας και διάφοροι άλλοι, από τους οποίους οι περισσότεροι έγιναν αργότερα μέλη και στελέχη του ΣΕΚΕ.
8. Σύμφωνα με τον Γιάνη Κορδάτο -χωρίς να είναι επιβεβαιωμένο- ο Απ. Παγκούτσος εκείνη την εποχή ήταν επηρεασμένος από αναρχοαγροτικές ιδέες. Αργότερα, όμως, προσχώρησε στο ΚΚΕ και, τέλος, έγινε βουλευτής Τρικάλων και υπουργός. Το 1966 με αυτή την ιδιότητα εξέδωσε το μικρό βιβλίο «Λαϊκά κινήματα δια μέσου των αιώνων», όπου πλέον υιοθετούσε αντικομμουνιστικές ιδέες.
9. Με την οργάνωση αυτή συνεργαζόταν και ο Γιαννιώτης Εβραίος ποιητής, Γιοσέφ Ελιγιά.
10. Μέλος του Κοινωνικού Συνδέσμου υπήρξε για λίγο και ο Σταύρος Καλλέργης. 11. Ο Ηρακλής Αποστολίδης έγραψε τη δεκαετία του 1960 στο περιοδικό του «Τα Νέα Ελληνικά» ότι η μετάφραση αυτή ήταν άθλια.
11. Το διάστημα 1908-1914 ο Ι. Ζερβός υπήρξε επιμελητής εκδόσεων στη «Βιβλιοθήκη Γεωργίου Φέξη» και στη σειρά αυτή μετέφραζε και προλόγιζε αρκετές εκδόσεις Ελλήνων και μη συγγραφέων. Σημαντική, επίσης, υπήρξε η προσφορά του στη «Βιβλιοθήκη του Παπύρου», ενώ συνεργάστηκε ακόμα και με την εκδοτική εταιρεία Παπαδημητρίου, το Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη και το Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας του Δ. Δημητράκου. Ήταν πολυμαθής και πολύγλωσσος. Αρχικά, έγραφε στην καθαρεύουσα, αλλά σταδιακά υιοθέτησε μια εκλαϊκευμένη γλώσσα απαλλαγμένη από ρητορείες και ορολογίες και συνέβαλε στο δημοτικιστικό κίνημα. Έργα του – λογοτεχνικά και φιλοσοφικά δοκίμια - είναι τα: «Κοινωνικές Εικόνες» (1889), «Ιστορία της Ιδέας» (1910), «Μύθοι της ζωής» (1911), «Διηγήματα» (1912), «Υλιστικάί θεωρίαι» (1914), «Εργατοκρατία και μπολσεβικισμός» Αθήνα (1915) «Τραγούδια του καλού καιρού» (1916), «Αντίλαλοι της ζωής», «Λυρικές σάτιρες», «Πλούσιοι και φτωχοί» και άλλα. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, έγραψε διάφορα άρθρα στον αντιστασιακό Τύπο, προκηρύξεις και αντάρτικους στίχους.
12. Όμως, η πλειοψηφία των μελών της επέστρεψε στο ΣΕΚΕ (Κ) -που είχε ήδη μετονομαστεί σε ΚΚΕ- κάτι που αρνήθηκαν να κάνουν ο Ε. Παπαναστασίου, ο Σ. Αρβανιτάκης και μερικοί άλλοι, ενώ υπήρξαν και μέλη που αποσύρθηκαν από την πολιτική ζωή ή ιδιώτευσαν. Το 1926 η Κ.Ε.Ε. επανιδρύθηκε και εξέδωσε το περιοδικό «Μπολσεβίκικη Επιθεώρησις». Πριν γίνει αυτό, όμως, οι Ε. Παπαναστασίου, Στέλιος Αρβανιτάκης και μερικοί άλλοι κατηγορήθηκαν από την ηγεσία της οργάνωσης ως αναρχοεξτρεμιστές και διαγράφηκαν.
13. Ο Νίκος Μαραγκής στις αρχές της δεκαετίας του 1920 μαζί με τους συμφοιτητές του Λεβάντα, Παλιό, Βρύχο, Κ. Κλώνη και Χ. Καραμούζη συγκρότησαν το φιλολογικό και φιλοσοφικό όμιλο «Λογοτεχνική Συντροφιά». Αργότερα, μαζί με τον Κ. Κλώνη εξέδωσε το περιοδικό «Σύγχρονη Σκέψη».
14. Φοιτητής Νομικής, αργότερα δημοσιογράφος, θεατρικός συγγραφέας με έργα που ανεβάστηκαν στην Ελλάδα και το εξωτερικό και ποιητής με τέσσερις συλλογές. Έγραψε, επίσης, τα έργα «Η Αθήνα είναι κόλαση» και «Αίμα και τάφοι», που είναι χρονικά της Κατοχής και του Εμφυλίου. Μέλος της ΕΣΗΕΑ και της Εταιρίας Γάλλων Θεατρικών Συγγραφέων.
15. Από τους αριστερούς ιστορικούς, οι Α. Ελεφάντης και Κ. Μοσκόφ αγνοούν την Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδας ο Δ. Λιβιεράτος τη χαρακτηρίζει εξτρεμιστική και μια ομάδα ιστορικών που λίγο-πολύ κινούνται στο χώρο του ΚΚΕ (Κουτσούκαλης, Κατσούλης και Κορδάτος) τη χαρακτηρίζουν υπερεπαναστατική και αριστερίστικη.

*Το Ενδέκατο Κεφάλαιο με τίτλο “Αναρχικοί και αναρχίζοντες – Οργανώσεις, πρόσωπα και κινητοποιήσεις” του βιβλίου “Ο Ήλιος της Αναρχίας ανέτειλε - Για μια ιστορία του αναρχικού κινήματος στον ‘ελλαδικό’ χώρο”, Εκδόσεις Κουρσάλ, Ιούνης 2017.